

INSTITUTE OF HISTORICAL RESEARCH
SECTION OF BYZANTINE RESEARCH
NATIONAL HELLENIC RESEARCH FOUNDATION

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

BYZANTINA SYMMEIKTA

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΔΑΡΑΣ

ΜΕΤΑΞΥ ΑΤΤΙΛΑ ΚΑΙ ΒΑΪΑΝΟΥ.
ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΝΟΜΑΔΙΚΟΙ ΛΑΟΙ
ΑΠΟ ΤΟ 453 ΕΩΣ ΤΟ 558

ΑΘΗΝΑ • 2014 • ATHENS

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΔΑΡΑΣ

ΜΕΤΑΞΥ ΑΤΤΙΛΑ ΚΑΙ ΒΑΪΑΝΟΥ.

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΝΟΜΑΔΙΚΟΙ ΛΑΟΙ ΑΠΟ ΤΟ 453 ΕΩΣ ΤΟ 558

Οι σχέσεις του πρώιμου βυζαντινού κράτους με τους νομαδικούς λαούς είναι άμεσα συνδεδεμένες αφενός με τη διασφάλιση του βόρειου συνόρου του στον Κάτω Δούναβη και αφετέρου με τα γεωπολιτικά του συμφέροντα στον Μέσο Δούναβη και τις στέπες βόρεια της Μαύρης Θάλασσας και του Καύκασου. Όπως και με τους υπόλοιπους λαούς, το Βυζάντιο ακολούθησε απέναντι στους νομάδες τις τυπικές μεθόδους της διπλωματίας του, οι οποίες είχαν ως άξονα το γόητρο του βυζαντινού αυτοκράτορα, τη μακραίωνη ρωμαϊκή παράδοση και την οικονομική ισχύ της αυτοκρατορίας¹. Αναφορικά με τον Κάτω Δούναβη, αυτός αποτελούσε για τους Βυζαντινούς την οχυρωμένη γραμμή άμυνας της αυτοκρατορίας και η Κωνσταντινούπολη επιχειρούσε με διπλωματικά ή στρατιωτικά μέσα να περιορίσει την επιθετική δραστηριότητα των βαρβαρικών λαών². Στον Μέσο Δούναβη, το βραχύβιο ουννικό βασίλειο αποτέλεσε κατά το πρώτο ήμισυ του 5ου αιώνα το σημαντικότερο πεδίο άσκησης εξωτερικής πολιτικής για το Βυζάντιο απέναντι στον κόσμο των νομάδων. Ο θάνατος του Αττίλα το 453 και η επακόλουθη διάλυση του ουννικού βασιλείου διαμόρφωσαν μία νέα πραγματικότητα η οποία διατηρήθηκε έως την έλευση των Αβάρων στην Ευρώπη το 558 υπό τον χαγάνο Βαϊανό. Τη θέση της μίας και ισχυρής νομαδικής ηγεμονίας διαθέχθηκαν πολλές μικρές και λιγότερο ισχυρές, οι οποίες αναζητούσαν

1. Βλ. D. SYRBE, *Reiternomaden des Schwarzmeerraums (Kutriguren und Utiguren) und byzantinische Diplomatie im 6. Jahrhundert*, *Acta Orientalia* 65/3 (2012), 291-316, ιδ. 298-303, 306-308.

2. E. CHRYSOS, *Die Nordgrenze des byzantinischen Reiches im 6. bis 8. Jahrhundert*, στο: *Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert, Symposium Tutzing 1985*, εκδ. B. HÄNSEL (*Südosteuropa Jahrbuch* 17), Wien 1987, 27-40. Βλ. επίσης, Σ. ΠΑΤΟΥΡΑ-ΣΠΑΝΟΥ, *Η μεθόριος του Δούναβη και ο κόσμος της στην εποχή της μετανάστευσης των λαών (4ος-7ος αι.)*, επιμ. Γ. Θ. ΚΑΡΔΑΡΑΣ [ΕΙΕ/ΙΒΕ, Ερμηνευτική Βιβλιοθήκη 6], Αθήνα 2008.

τις δικές τους ισορροπίες ανάμεσα στο Βυζάντιο και τους γειτονικούς τους γερμανικούς λαούς.

Ο γεωγραφικός χώρος των νομαδικών λαών

Με σημείο αναφοράς την περιγραφή του Ηρόδοτου για τους Σκύθες, και ακολουθώντας την ιστοριογραφική παράδοση της Αρχαιότητας, οι πηγές για την εξεταζόμενη περίοδο αναπαράγουν τους αρνητικούς κοινούς τόπους για τα ήθη και τον χαρακτήρα των νομαδικών λαών (άπιστοι, άπληστοι, άσχημοι, απάνθρωποι, κακόβουλοι κτλ.). Οι λαοί της στέπας αντιμετώπιζονταν υπό το πρίσμα της αντίθεσης του «πολιτισμένου» κόσμου με τους «βάρβαρους», οι οποίοι ζούσαν έξω από τα γεωγραφικά και πολιτισμικά όρια του χριστιανικού ρωμαϊκού/βυζαντινού κόσμου. Τα στοιχεία που «περιθωριοποιούσαν» τους νομάδες του ευρασιατικού χώρου ήταν οι θρησκευτικές δοξασίες τους, η γλώσσα, ο νομαδισμός, η διατροφή, η συμπεριφορά, οι αντιλήψεις τους κτλ. Στις βυζαντινές πηγές απαντούν συνήθως για αυτούς τα ονόματα *Σκύθες* (ή *σκυθικά έθνη*) και *Ούννοι*. Το όνομα *Σκύθες* προσδιόριζε λαούς του βορρά στο έργο του Ηρόδοτου³ ενώ ο χώρος της *Σκυθίας* ήταν γνωστός στον Όμηρο⁴. Με τους λαούς της στέπας επίσης σχετίζεται το όνομα *Υπερβόρειοι*⁵ που απαντά στις βυζαντινές πηγές. Αυτές οι διαφορές με τον ρωμαϊκό/βυζαντινό κόσμο αντικατοπτρίζονταν στη χρήση των όρων *σκυθικός* και *βάρβαρος*, που υποδήλωναν ταυτόχρονα κατωτερότητα⁶. Το εθνώνυμο *Ούννοι* δεν

3. S. WEST, *Herodotus and Scythia*, στο: *The World of Herodotus. Proceedings of an International Conference held at the Foundation Anastasios G. Leventis, Nicosia, September 18-21, 2003*, εκδ. V. KARAGEORGIS - I. TAIFACOS [Foundation Anastasios G. Leventis], Nicosia 2004, 83.

4. Όμηρος, *Ίλιάς*, εκδ. J. HENDERSON, Homer, *Iliad* [Loeb Classical Library] τ. 1 (1-12), τ. 2 (13-24), Cambridge Mass. - London 1999, 1 Β', 118. 783: Αρήιοι (Αρμασποί) 2 ΙΓ', 2. 5-6: Ίππημολγοὶ γλακτοφάγοι. West, Herodotus, 77.

5. Βλ. T. M. BRIDGMAN, *Hyperboreans. Myth and history in Celtic-Hellenic contacts* [Studies in Classics], New York - London 2005.

6. Για τα ιστοριογραφικά στερεότυπα απέναντι στους νομαδικούς λαούς, βλ. R. PALLAS-BROWN, *East Roman Perception of the Avars in the mid- and late sixth Century*, στο: *Ethnicity and Culture in Late Antiquity*, εκδ. S. MITCHELL - G. GREATREX, London 2000, 309-329. Ts. STEPANOV, *Notions of the Other in Pax Nomadica, 6th-9th Centuries (Bulgars, Khazars, Ancient Turks and Uighurs)*, στο: *Civitas Divino-Humana in honorem annorum LX Georgii Bakalov*, εκδ. Ts. STEPANOV - V. VACKOVA, Sofia 2004, 609-624. D. CHERNIENKO, *The Rulers of*

είναι πάντοτε ευδιάκριτο πότε έχει την ειδική ή την ευρύτερη σημασία του, ενώ με το όνομα *Σκύθες* δηλώνονται συχνά και οι γερμανικοί λαοί. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι πιθανόν από τα μέσα του 3ου μ. Χ. αιώνα οι Γότθοι ζούσαν στην περιοχή βόρεια της Μαύρης Θάλασσας και δημιούργησαν τον πολιτισμό του Τσέρνιαχοβ/*Černjachov*⁷. Ως συνώνυμα των *Ούννων* χρησιμοποιούνται επίσης τα εθνωνύμια αρχαίων λαών που έζησαν στις περιοχές της Κασπίας ή της Μαύρης Θάλασσας και της Αζοφικής, όπως οι *Κιμμέριοι* και οι *Μασσαγέτες* (ή *Σαυρομάτες*)⁸.

European Nomads and early Mediaeval Byzantine Historiography, *Acta Orientalia* 58/2 (2005), 171-178. Γ. Θ. ΚΑΡΔΑΡΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Άβαροι, ΣΤ'-Θ' αι. Πολιτικές, διπλωματικές και πολιτισμικές σχέσεις* [ΕΙΕ/ΙΒΕ, Μονογραφίες 15], Αθήνα 2010, 24-27. Για τη χρήση των κοινών ονομάτων, βλ. επίσης, D. ZIEMANN, *Vom Wandervolk zur Grossmacht. Die Entstehung Bulgariens im frühen Mittelalter (7.-9. Jh.)*, Köln - Weimar - Wien 2007, 53-55, 95-97.

7. Βλ. Προκόπιος, *Ἐπερ τῶν Πολέμων*, εκδ. J. HAURY - G. WIRTH, *Procopii Caesariensis Opera Omnia*, τ. 1-2 (*De Bellis*), Λειψία 1962-1963, VIII, 5, 5-6, 503-504: *Λίμνην δὲ τὴν Μαιῶτιν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐκβολὴν ὑπερβάντι εὐθὺς μὲν ἐς αὐτὴν ποὺ τὴν ταύτης ἀκτὴν οἱ Τετραξίται καλούμενοι Γότθοι τὸ παλαιὸν ὄκηντο, ὧν ἐπεμνήσθη ἄρτίως πολλῶ δὲ αὐτῶν ἄποθεν Γότθοι τε καὶ Οὐισίγοτθοι καὶ Βανδίλοι καὶ τὰ ἄλλα Γοτθικὰ γένη ξύμπαντα ἴδρυντο. οἱ δὴ καὶ Σκύθαι ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις ἐπεκαλοῦντο, ἐπεὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἅπερ τὰ ἐκείνη χωρία εἶχον, Σκυθικὰ μὲν ἐπὶ κοινῆς ὀνομάζεται, ἔθνη δὲ αὐτῶν Σαυρομάται ἢ Μεγάγλαινοι, ἢ ἄλλο τι ἐπεκαλοῦντο.* SYRBE, *Reiternomaden*, 293, 304-305. Για την κάθοδο των Γότθων και τον πολιτισμό του Τσέρνιαχοβ, βλ. J. STRZELCZYK, *Einige Bemerkungen zur Diskussion über die Frühgeschichte der Goten*, in: *Europa Slavica - Europa Orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag*, ed. K.-D. GROTHUSEN - K. ZERNACK, Berlin 1980, 17-29. H. WOLFRAM, *History of the Goths*, trans. T. J. DUNLOP, Berkeley - Los Angeles - London 1988, 42-52. V. BIERBRAUER, *Die Goten vom 1.-7. Jahrhundert n. Chr.: Siedelgebiete und Wanderbewegungen aufgrund archäologischer Quellen*, in: *Peregrinatio Gothica* 3, ed. E. STRAUME - E. SKAR, Oslo 1992, 20-25. *Die Sintana de Mureș - Černjachov Kultur*. Akten des Internationalen Kolloquiums in Caputh vom 20. bis 24. Oktober 1995, ed. G. GOMOLKA-FUCHS [Römisch-Germanische Kommission/Eurasien-Abteilung], Bonn 1999.

8. Προκόπιος, *Ἐπερ τῶν Πολέμων*, VIII, 5, 1, 503: *Πάλαι μὲν Οὐννων, τῶν τότε Κιμμερίων καλουμένων, πολὺς τις ὄμιλος τὰ χωρία ταῦτα ἐνέμοντο ...* Στο ίδιο, I, 21, 13-14, 112. Στο ίδιο, III, 11, 9-11, 362: *... Ἀγὰν δὲ ἦν Μασσαγέτης γένος, οὗς νῦν Οὐννους καλοῦσιν.* Στο ίδιο, III, 12, 8, 366: *πάντων γὰρ ἀνθρώπων μάλιστα εἰσιν ἀκρατοπόται οἱ Μασσαγέται.* Στο ίδιο, III, 18, 13, 390, και V, 10, 29, 54. Βλ. επίσης παρακάτω, υποσ. 22. Προκόπιος, *Περὶ Κτισμάτων*, εκδ. J. HAURY - G. WIRTH, *Procopii Caesariensis Opera Omnia*, τ. 4 (*De Aedificiis*), Leipzig 1964, IV, 1, 5, 103: *ἔθνη γὰρ αὐτῇ γειτονοῦντα διακεκλήρωται Οὐννικά τε καὶ Γοτθικά, καὶ τὰ ἐν Ταύροις καὶ τὰ ἐν Σκύθαις ἀνταίρει, καὶ ὅσα Σκλαβηνοὶ καὶ ὅσα ἄττα, εἴτε Σαυρομάτας Ἀμαξοβίους εἴτε Μετανάστας*

Στηριζόμενες σε ιστοριογραφικά στερεότυπα, αλλά και σε δεδομένα της εποχής τους, οι πηγές για την περίοδο μεταξύ 453 και 558 παρέχουν πληροφορίες για τον χώρο εγκατάστασης των νομαδικών λαών. Για την περιοχή βόρεια του Καύκασου και της Μαύρης Θάλασσας, ο Αγαθίας αναφέρει ότι οι Ούννοι, όπως και άλλοι βαρβαρικοί λαοί, κατοικούσαν παλαιότερα στην περιοχή ανατολικά της Αζοφικής, στα βόρεια του ποταμού Δον, κοντά στο όρος Ίμαιο.⁹ Όλοι αυτοί οι λαοί φέρουν το γενικό όνομα Σκύθες ή Ούννοι και διακρίνονται σε επιμέρους γένη τα οποία φέρουν τα δικά τους ονόματα όπως Κουτρίγουροι, Ουτίγουροι, Ουλτίτζουροι, Βουρούγουνδοι κ.α. Κατά τον Αγαθία, γενεαίς δὲ πολλαῖς ὕστερον διέβησαν ἐς τὴν Εὐρώπην, εἴτε ὡς ἀληθῶς ἐλάφου τινὸς κατὰ τοῦτο δὴ τὸ θρυλούμενον τὰ πρῶτα ἠγησαμένης,

ταῦτα δὴ ἐκάλουν τὰ ἔθνη οἱ τῶν ἱστοριῶν ἀναγραφάμενοι τὰ ἀρχαιότατα, καὶ εἶ τι ἄλλο θηριῶδες ἀνθρώπων γένος ἢ νέμεσθαι, ἢ ἰδρῦσθαι ἐνταῦθα ξυμβαίνει. Προκόπιος, *Ανέκδοτα*, εκδ. J. HAURY – G. WIRTH, *Procopii Caesariensis Opera Omnia*, τ. 3 (*Historia Arcana*), Λειψία 1963, VII, 10, 44-45: τῶν δὲ ἐν τῇ κεφαλῇ τριχῶν τὰ ἔμπροσθεν ἄχρι ἐς τοὺς κροτάφους ἀποτεμόμενοι τὰ ὄπισθεν ἀποκρέμασθαι σφίσιν ἐπὶ μακρότατον λόγῳ οὐδενὶ εἶων, ὥσπερ οἱ Μασσαγέται. διὸ δὴ καὶ Οὐννικὸν τὸ τοιοῦτον εἶδος ἐκάλουν. Ευάγριος Σχολαστικός, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία λόγοι Κ'*, εκδ. M.-A. ARIS et al., *Evagrius Scholasticus Historia Ecclesiastica – Kirchengeschichte*, τ. 2, Turnhout 2007, 3. 2, 334: Θράκην δὲ πλήθος Οὐννων τῶν πάλαι Μασσαγετῶν ἐπιδραμιόντων, καὶ τὸν Ἴστρον διαβάντων μηδενὸς ἀμύνοντος, ... Σε ἄλλο σημείο του Ἰπὲρ τῶν Πολέμων (III, 2.2, 311), ο Προκόπιος συσχετίζει τους Σαυρομάτες με τους γερμανικούς λαούς (Γοτθικά ή Γετικά ἔθνη). Για αυτούς τους αρχαίους λαούς και τη θεώρησή τους ως πιθανών προγόνων των Σλάβων, βλ. I. LEBEDYNSKY, *Scythes, Sarmates et Slaves. L'influence des anciens nomades iranophones sur les Slaves*, Paris 2009, 33-65.

9. Σύμφωνα με ανατολικές πηγές, η θέση του όρους Ίμαιο ήταν στην Κεντρική Ασία. Βλ. σχετικά, *Αρμενική Γεωγραφία*, εκδ. R. H. HEWSEN (*The Geography of Ananias of Širak. The Long and the Short Recensions. Introduction, Translation and Commentary*), Wiesbaden 1992, 34, 74-75: Η τριακοστή τέταρτη χώρα είναι η Σκυθία, η οποία αρχίζει από τον ποταμό Ετίλ/Ιτίλ (Βόλγα) και εκτείνεται προς τα νοτιοανατολικά έως το όρος Ίμαιο. Η Σκυθία χωρίζεται στα δύο από το Ίμαιο, στο οποίο κατοικούν οι Αρχτάρκ' που είναι Τούρκοι. ... Επίσης, 35, 75. Μιχαήλ Σύρος, *Χρονικό*, εκδ. J.-B. CHABOT, *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche* (1166-1199), Paris 1901, 363: Εκείνη την εποχή τρεις αδελφοί με 30.000 Σκύθες εξήλθαν από την Έσω Σκυθία (Κεντρική Ασία) και προχώρησαν για 60 ημέρες από την περιοχή του όρους Ίμαιο. Ziemann, *Entstehung*, 97, 148. M. DICKENS, The Three Scythian Brothers. An Extract from the Chronicle of Michael the Great, *Parole de l'Orient* 35 (2010), 2, 5, όπου και οι αναφορές του Στράβωνα και του Πτολεμαίου στο όρος Ίμαιο.

εἶτε καὶ ἄλλοῖα χρῆσάμενοι τύχη, καὶ τὴν ἐκροὴν τῆς λίμνης τὴν ἐς τὸν Εὐξείνιον Πόντον φερομένην, ἄπορον τέως δοκοῦσαν, τότε δὴ ὄπωϋν τρόπῳ διαπεραιωθέντες, ἀλώμενοι δὲ ὅμως ἀνὰ τὴν ὀθνεῖαν, πλείστα ὅσα τὸ ἰθαγενὲς ἐλυμήναντο, ἀπροσδόκητα προσπεσόντες, ὡς καὶ τοὺς προτέρους οἰκήτορας ἀπελάσαντες αὐτοὶ τὴν ἐκείνων κατέχειν. ἤμελλον δὲ ἄρα οὐκ ἐπὶ μακρότατον διαμένειν, ἀλλὰ πρόρριζοι τὸ λεγόμενον ἀπολείσθαι. Αὐτίκα γοῦν Οὐλτίζουροί τε καὶ Βουρούγουνδοὶ μέχρι μὲν Λέοντος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν ἐν τῷ τότε Ῥωμαίων γνώριμοί τε ὑπῆρχον καὶ ἄλκιμοι εἶναι ἐδόκουν· ἡμεῖς δὲ οἱ νῦν οὔτε ἴσμεν αὐτοὺς οὔτε, οἶμαι, εἰσόμεθα, τυχὸν μὲν διαφθαρέντας, τυχὸν δὲ ὡς πορρωτάτῳ μεταναστάντας. ἐκείνου γε μὴν τοῦ ἔτους, ἐν ᾧ δὴ ἔφην τὴν λοιμώδη νόσον τῇ πόλει ἐνσκήψαι, τὰ λοιπὰ τῶν Οὐννων γένη ἐσώζετο καὶ ἦσαν ἔτι ὀνομαστότατα. κατιόντες δὲ ὅμως οἱ Οὐννοι ἐς τὰ πρὸς νότον ἄνεμον οὐ πόρρω τῆς ὄχθης τοῦ Ἰστροῦ ποταμοῦ ἠύλιζοντο, ἠνίκα ἦν αὐτοῖς βουλομένοις¹⁰. Το ἀπόσπασμα τοῦ Αγαθία δεν παρέχει ξεκάθαρη μαρτυρία για τις συνθήκες της εξαφάνισης κάποιων λαῶν (οἱ οποίες να επιβεβαιώνονται και από άλλες πηγές), ενώ ο μέγας λοιμός του 542-543, που προφανώς εννοεῖ, δεν σχετίζεται με τη μετακίνηση νομαδικῶν λαῶν πρὸς τον Κάτω Δούναβη.

Οἱ πληροφορίες τοῦ Ἰορδάνη ἀφοροῦν τόσο τῇ θέσει τῆς Σκυθίας¹¹ ὅσο και τὸν χώρο εγκατάστασης ἢ τὸν τρόπο ζωῆς ἐπιμέρους νομαδικῶν λαῶν ἢ φύλων. Μία τέτοια περίπτωση ἀποτελοῦν οἱ Ακατζίροι¹², ἐνῶ σχετικὰ με τοὺς Βούλγαρους και τοὺς Οὐννους, στο κεφ. 5 παρααγρ. 37 τῶν *Getica*

10. Αγαθίας Σχολαστικός, *Ἱστοριῶν τόμοι Ε'*, ἐκδ. R. KEYDELL, *Agathiae Myrinaei Historiarum libri quinque* [CFHB 2, Series Berolinensis], Βερολίνο 1967, Ε 11. 2-5, 176-177. S. A. ROMAŠOV, *Bolgarskie plemena severnogo pricernomor'ja v V-VII vv.*, *Archivum Eurasiae Medii Aevi* 8 (1992-1994), 210.

11. Ἰορδάνης, *Getica*, ἐκδ. TH. MOMMSEN, *Jordanis Romana et Getica* [MGH, AA 5/1], Βερολίνο 1882, V 32, 62· V 45, 65· VII 54, 68· XXIV, 125, 90. Ο Ἰορδάνης, ἀκολουθώντας τοὺς γεωγράφους τῆς Αρχαϊότητος, ἀναφέρει τὰ Ριπαία ὄρη, ἀπὸ τα οποία πηγάζει ὁ Δον (Τάναϊς), ὡς τὸ ὄριο μεταξὺ Ευρώπης και Ασίας. Βλ. σχετικὰ, O.A.W. DILKE, *Geographical Perceptions of the North in Pomponius Mela and Ptolemy*, *Arctic* 37/4 (1984), 347-351. A. H. MERRILLS, *History and Geography in Late Antiquity*, Cambridge 2005, 159-160.

12. Ἰορδάνης, *Getica*, V 36, 63: ... *post quos [οἱ Vidivarii] ripam Oceani item Aesti tenent, pacatum hominum genus omnino. quibus in austrum adsidet gens Acatzirorum fortissima, frugum ignara, quae pecoribus et venationibus victitat.* ... O. MAENCHEN-HELFFEN, *Die Welt der Hunnen*, Wien - Köln - Graz 1978, 289-298. ROMAŠOV, *Bolgarskie plemena*, 211.

αναφέρει: *Ultra quos distendunt supra mare Ponticum Bulgarum sedes, quos notissimos peccatorum nostrorum mala fecerunt. Hinc iam Hunni quasi fortissimorum gentium fecundissimus cespes bifariam populorum rabiem pullularunt. Nam alii Altziagiri, alii Saviri nuncupantur, qui tamen sedes habent divisas: iuxta Chersonam Altziagiri, quo Asiae bona avidus mercator importat, qui aestate campos pervagant effusas sedes, prout armentorum invitaverint pabula, hieme supra mare Ponticum se referentes. Hunuguri autem hinc sunt noti, quia ab ipsis pellium murinarum venit commercium: quos tantorum virorum formidavit audacia*¹³. Ο Ιορδάνης επίσης αναφέρει τη διάβαση της Αζοφικής από τους Ούννους, τη διαβίωσή τους στην περιοχή καθώς και την υποταγή γειτονικών λαών σε αυτούς (Αλπιτζούροι, Αλκιλτζούροι, Ιτίμαροι, Τουνκάροσι, Βόισκοι και Αλανοί)¹⁴.

Αντίστοιχη περιγραφή για τη διάβαση της Αζοφικής, η οποία παραπέμπει στον μύθο του Ηρόδοτου για τους Κιμμέριους, χρησιμοποιεί και ο Προκόπιος¹⁵. Ο ίδιος συγγραφέας καταγράφει και τον μύθο σχετικά με τους αδελφούς Ουτιγούρ και Κουτριγούρ, οι οποίοι έδωσαν τα ονόματά τους στα φύλα που εξουσίαζαν¹⁶. Με άξονα προσανατολισμού

13. Ιορδάνης, *Getica*, V 37, 63. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 293-294, σύμφωνα με τον οποίο οι Βούλγαροι ζούσαν ανατολικά των Ακατζύρων και βόρεια της Μαύρης Θάλασσας. Θεωρεί επίσης ότι στο σχετικό απόσπασμα τα εθωνύμια Ούννοι και Βούλγαροι δηλώνουν τον ίδιο λαό, όπως επίσης οι Σάβειροι και οι Ονόγουροι. Τέλος, τοποθετεί τους Ακατζύρους στον κάτω ρου του Μπουγκ και του Δνεϊστερου με πιθανή την επέκτασή τους δυτικά έως τον Προύθο. V. GUZELEV, *The Protobulgarians. A Pre-History of the Asparouchian Bulgaria*, στον τόμο: *Medieval Bulgaria, Byzantine Empire, Black Sea – Venice – Genoa*, Villach 1988, 21. ROMAŠOV, *Bolgarskie plemena*, 211, 213, 217-218. ZIEMANN, *Entstehung*, 54.

14. Ιορδάνης, *Getica* XXIV 123-126, 89-90 (126, 90): *nam mox ingentem illam paludem transierunt, ilico Alpidzuros, Alcidzuros, Itimaros, Tuncarsos et Boiscos, qui ripae istius Scythiae insedebant, quasi quaedam turbo gentium rapuerunt. Halanos quoque pugna sibi pares, sed humanitate, victu formaque dissimiles, frequenti certamine fatigantes, subiugaverunt*. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 272-273, 299, ο οποίος επισημαίνει τις αναφορές του Πρίσκου στους Αμιλτζούρους, Ιτίμαρους, Τούνσορες και Βοίσκους κατά την εποχή του Αττίλα. ZIEMANN, *Entstehung*, 96-97.

15. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, VIII, 5. 7-11, 504-505. ROMAŠOV, *Bolgarskie plemena*, 211, ο οποίος θεωρεί ότι ο Προκόπιος αναφέρεται στους Κουτριγούρους και τους Ουτιγούρους για το διάστημα μεταξύ 466 και 484. ZIEMANN, *Entstehung*, 96. LEBEDYNSKY, *Scythes*, 37.

16. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, VIII, 5. 2-4, 503. ROMAŠOV, *Bolgarskie plemena*, 209. ZIEMANN, *Entstehung*, 96. DICKENS, *Three Scythian Brothers*, 4.

τον Καύκασο, ο βυζαντινός ιστοριογράφος οριοθετεί την εγκατάσταση των νομαδικών λαών, επισημαίνοντας ταυτόχρονα ότι υπάρχουν δύο περάσματα προς τα βυζαντινά και περσικά εδάφη, το Τζουρ και οι Κάσπιες Πύλες. Υπό τον έλεγχο των Αλανών, ενός αυτόνομου λαού, που συχνά συμμαχίσε με τους Πέρσες και κινήθηκε εναντίον των Βυζαντινών και άλλων εχθρών των Περσών, βρισκόταν η περιοχή ανάμεσα στον Καύκασο και τις Κάσπιες Πύλες¹⁷. Σε άλλες περιπτώσεις γνωρίζουμε ότι οι Αλανοί (είτε εκείνοι στον βόρειο Καύκασο είτε όσοι μετακινήθηκαν προς τη Δύση) υπήρξαν σύμμαχοι των Βυζαντινών ή του δυτικού ρωμαϊκού κράτους¹⁸. Εκστρατείες εναντίον τους στη Δύση μετά το 453 ανέλαβαν οι αυτοκράτορες Μαγιοριανός και Ανθέμιος¹⁹, ενώ το 550 οι Αλανοί βρέθηκαν στο πλευρό των Περσών εναντίον του Βυζαντίου²⁰. Πολυάριθμα ουννικά φύλα ζούσαν επάνω από τους Σαγίνες (λαός γειτονικός των Λαζών), ενώ άλλοι βαρβαρικοί λαοί ήταν εγκατεστημένοι στην *Ευλυσία*, η οποία εκτεινόταν βόρεια των ακτών της Μαύρης Θάλασσας έως την Αζοφική και τον Δον²¹. Οι Ουτίγουροι (που ονομάζονταν στην Αρχαιότητα *Κιμμέριοι*) κατοικούσαν στην περιοχή της Αζοφικής²², βόρεια των Ουτιγούρων ζούσαν οι Άντες, ενώ οι εκχριστιανισμένοι Τετραξίτες Γότθοι τοποθετούνται στην είσοδο της Αζοφικής²³.

17. Προκόπιος, *Ἰστὴρ τῶν Πολέμων*, VIII, 3. 3-4, 496. Στο ίδιο, VIII, 4. 1, 500: *Μετὰ δὲ τοὺς Ἀβασγῶν ὄρους κατὰ μὲν ὄρος τὸ Καυκάσιον Βροῦχοι ὄκηνται, Ἀβασγῶν τε καὶ Ἀλανῶν μεταξὺ ὄντες.*

18. Προκόπιος, *Ἰστὴρ τῶν Πολέμων*, V, 1. 3, 4. Ιορδάνης, *Getica*, XXXVII 194-195, 108.

19. Ιορδάνης, *Getica*, XLV 236, 118.

20. Προκόπιος, *Ἰστὴρ τῶν Πολέμων*, VIII, 1. 4, 488 και VIII, 8. 28-37, 523-524.

21. Προκόπιος, *Ἰστὴρ τῶν Πολέμων*, VIII, 4. 7, 501: *Ἰστὴρ δὲ Σαγίνας Οὐννικὰ ἔθνη πολλὰ ἴδρυνται. τὸ δ' ἐντεῦθεν Εὐλυσία μὲν ἡ χώρα ὀνόμασται, βάρβαροι δὲ αὐτῆς ἄνθρωποι τὰ τε παρὰ τὴν καὶ τὴν μεσόγειον ἔχουσι, μέχρι ἐς τὴν Μαιῶτιν καλουμένην Λίμνην καὶ ποταμὸν Τάναϊν, ὃς δὴ ἐς τὴν Λίμνην ἐσβάλλει.* ROMAŠOV, *Bolgarskie plemena*, 216.

22. Προκόπιος, *Ἰστὴρ τῶν Πολέμων*, VIII, 4. 8, 501: *αὕτη δὲ ἡ Λίμνη ἐς τὴν ἀκτὴν Πόντου τοῦ Εὐξείνου τὰς ἐκβολὰς ποιεῖται. ἄνθρωποι δὲ, οἱ ταῦτη ὄκηνται, Κιμμέριοι μὲν τὸ παλαιὸν ὀνομάζοντο, τανῦν δὲ Οὐτίγουροι καλοῦνται.* GJUZELEV, *Protobulgarians*, 21. O. MAZAL, *Justinian I. und seine Zeit. Geschichte und Kultur des Byzantinischen Reiches im 6. Jahrhundert*, Köln - Weimar - Wien 2001, 182 (στην περιοχή του Κουμπάν).

23. Προκόπιος, *Ἰστὴρ τῶν Πολέμων*, VIII, 4. 9, 501-502. Στο ίδιο ἔργο (VIII, 5. 17-21, 506-507) αναφέρεται ότι οι Ουτίγουροι και οι Τετραξίτες Γότθοι ανέπτυξαν φιλικές σχέσεις και από την γειτνίασή τους συνάγεται ότι οι Ουτίγουροι ζούσαν ανατολικά

Σύμφωνα με τον Προκόπιο, οι Ουτίγουροι, παρά τη θέλησή τους, δεν προκαλούσαν προβλήματα στους Βυζαντινούς εξαιτίας του γεγονότος ότι παρεμβάλλονταν αρκετοί λαοί μεταξύ τους²⁴. Οι Κουτρίγουροι είχαν εγκατασταθεί δυτικά της Αζοφικής και του Δον και στα δυτικά τους βρίσκονταν οι *Σκύθες* (Τετραξίτες Γότθοι;) και οι *Ταύροι* (πιθανόν τοπικοί πληθυσμοί), οι οποίοι κατείχαν την Κριμαία (*Ταυρική*)²⁵. Στην Κριμαία οι παράκτιες πόλεις Βόσπορος και Χερσώνα βρίσκονταν στα χέρια των Βυζαντινών, η περιοχή μεταξύ των δύο πόλεων ελεγχόταν από τα *ουννικά έθνη*, οι βυζαντινές πόλεις Κήποι και Φαναγόρια καταστράφηκαν από *γειτονικούς βαρβάρους* ενώ η παράκτια ζώνη μεταξύ της Χερσώνας και των εκβολών του Δούναβη ελεγχόταν από τους *βαρβάρους*²⁶. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στους Σαβείρους Ούννους. Οι Σάβειροι, πολυάριθμοι και διαχωρισμένοι ανάμεσα σε πολλούς ηγεμόνες, ζούσαν στον Καύκασο και από παλαιά οι ηγεμόνες τους τάσσονταν στην υπηρεσία είτε του βυζαντινού αυτοκράτορα είτε του βασιλέα της Περσίας. Ωστόσο, οι χρηματικές χορηγίες προς αυτούς δεν καταβάλλονταν σε ετήσια βάση, αλλά όταν το απαιτούσαν οι περιστάσεις (*οὐκ ἐπέτειον μέντοι, ἀλλ' ἠνίκα ἂν ἐς τοῦτο αὐτὸν ἢ χρεία ἐνάγοι*). Σε άλλο σημείο του έργου του, ο Προκόπιος εντάσσει τους Σαβείρους σε

της Αζοφικής. Βλ. επίσης, VIII, 18. 18, 582: ... *πέμψας παρὰ Οὔννων τῶν Οὔτιγούρων τοὺς ἄρχοντας, οἳ δὴ ἐπέκεινα Λίμνης ὄκηνται τῆς Μαιώτιδος, ...* Romašov, *Bolgarskie plemena*, 217.

24. Προκόπιος, *Ἐπεὶ τῶν Πολέμων*, VIII, 5. 22, 507: *οὕτω μὲν οὖν οἶδε οἱ Γότθοι τῆδε ἰδρύσαντο καὶ τῶν Κουτρίγουρων, ὥσπερ μοι εἴρηται, ἀπολελειμμένων ἐν γῆ τῇ ἐπὶ θάτερα τῆς Λίμνης οὔση μόνοι Οὔτιγουροι τὴν χώραν ἔσχον, πράγματα Ῥωμαίοις ὡς ἤκιστα παρεχόμενοι, ἐπεὶ οὐδὲ αὐτῶν ἄγχιστα ὄκηνται, ἀλλ' ἔθνεσι πολλοῖς διειργόμενοι μεταξὺ οὔσιν ἀκουσίῳ ἀπραγμοσύνη ἐς αὐτοὺς ἔχονται.* ROMAŠOV, *Bolgarskie plemena*, 209. Τ. ΛΟΥΓΗΣ, *Ιουστινιανός Πέτρος Σαββάτιος. Κοινωνία, πολιτική και ιδεολογία τον 6ο μ. Χ. αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2005, 313.

25. Προκόπιος, *Ἐπεὶ τῶν Πολέμων*, VIII, 5. 23, 507: *Ἐπερβάντι δὲ Λίμνην τε τὴν Μαιώτιδα καὶ ποταμὸν Τάναϊν ἐπὶ πλεῖστον μὲν τῶν τῆδε πεδίων Κουτρίγουροι Οὔννοι, ἥπερ μοι ἐρρήθη, ὄκησαντο· μετὰ δὲ αὐτοὺς Σκύθαι τε καὶ Ταῦροι ξυμψασαν ἔχουσι τὴν ταύτην χώραν, ἥσπερ μοιρὰ τις Ταυρική καὶ νῦν ἐπικαλεῖται, ...* Στο ίδιο, VIII, 18. 14, 581-582. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 21. MAZAL, *Justinian I*, 182 (μεταξύ Δνεϊστερου και Δον). Ο Προκόπιος στο έργο του *Περὶ Κτισμάτων* (III, 7. 10, 100-101) αναφέρεται σε *Ταύρους καὶ Ταυροσκύθες*.

26. Προκόπιος, *Ἐπεὶ τῶν Πολέμων*, VIII, 5. 26-29, 508. Για τις πόλεις Βόσπορο και Χερσώνα, βλ. επίσης στο ίδιο, I, 12. 7-8, 56-57.

μία ομάδα λαών που διαβιούσαν στις παρυφές του βόρειου Καύκασου (οι Αλανοί, οι εκχριστιανισμένοι Αβασγοί, οι Ζήχοι και οι Σάβειροι Ούννοι)²⁷.

Ο Προκόπιος προβαίνει επίσης σε διάκριση των Εφθαλιτών Ούννων, οι οποίοι διέφεραν από τους υπόλοιπους ομοεθνείς τους σε φυσικά χαρακτηριστικά, τρόπο ζωής και ήθη και αναφέρει ότι αυτοί δεν είχαν επιτεθεί εναντίον των Βυζαντινών παρά μόνο ως σύμμαχοι των Περσών²⁸. Τέλος, μία συνοπτική περιγραφή των δεδομένων στον νομαδικό κόσμο στα μέσα του βου αιώνα παραδίδει ο Ζαχαρίας Ρήτωρ: *Η χώρα του Βαζγκούν (σ. Αβασγία), έχει δική της γλώσσα, και εκτείνεται στις Κάσπιες Πύλες και τη θάλασσα, τις Πύλες στη χώρα των Ούννων. Και πέρα από αυτές ζουν οι Βούλγαροι, ένας ασεβής και βαρβαρικός λαός που έχει δική του γλώσσα και πόλεις. Και οι Αλανοί, που έχουν πέντε πόλεις. Και οι άνθρωποι της φυλής των Ντάντου (;), που ζουν στα βουνά και έχουν οχυρά. Οι Ονόγουροι, ένας λαός που ζει σε σπηνές, οι Όγουροι, οι Σάβειροι, οι Βουρούγουνδοι (;), οι Κουτρίγουροι, οι Άβαροι, οι Χάζαροι, οι Ντίρμαρ (;), οι Σαράγουροι (;), οι Μπαγκαρσίκ (;), οι Χούλας (;), οι Αβδελοί, οι Εφθαλίτες, αυτοί οι δεκατρείς λαοί διαβιώνουν σε σπηνές. Και ζουν με το κρέας από τα κοπάδια τους και*

27. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, VIII, 11. 23-24, 538: *οἱ Σάβειροι ἔθνος μὲν ἐστὶν Οὐννικόν, ὥκηται δὲ ἀμφὶ τὰ Καυκάσια ὄρη, πάμπλου πλήθος μὲν ἐσάγαν ὄντες, ἐς ἀρχὰς δὲ πολλὰς ἐπιεικῶς διηρημένοι. τούτων δὲ τῶν ἀρχόντων οἱ μὲν τινὲς εἰσι τῷ Ῥωμαίων αὐτοκράτορι, οἱ δὲ τῷ Περσῶν βασιλεῖ ἐκ παλαιοῦ γινώριμοι. τοῖν τε βασιλείων ἐκάτερος χρυσίον εἰώθει τακτὸν τοῖς αὐτοῦ ἐνσπόνδοις προῖεσθαι, οὐκ ἐπέτειον μέντοι, ἀλλ' ἠνίκα ἂν ἐς τοῦτο αὐτὸν ἡ χρεῖα ἐνάγοι.* Στο ίδιο, VIII, 3. 5, 497. Στο ίδιο, II, 29. 14-15, 291-292: *Βόας ὁ ποταμὸς ... βραχὺς τε ἰὼν καὶ πόνω οὐδενὶ γινόμενος ἐσβατὸς ἄσασιν ἄχρι ἐς χώρον, οὗ δὴ ἐν δεξιᾷ μὲν Ἰβήρων τὰ ὄρια ἐστὶ, καταντικρὸν δὲ τελευτᾷ ὄρος ὁ Καύκασος. ἐνταῦθα ἔθνη ἄλλα τε πολλὰ καὶ Ἄλανοί τε καὶ Ἀβασγοὶ ὥκηται Χριστιανοὶ τε καὶ Ῥωμαίοις φίλοι ἐκ παλαιοῦ ὄντες, Ζήχοί τε καὶ μετ' αὐτοὺς Οὐννοί, οἱ Σάβειροι ἐπικαλοῦνται. Για τις συμμαχίες τους με τους Βυζαντινούς και τους Πέρσες, βλ. επίσης, Αγαθίας, *Ἱστοριῶν*, Δ 13. 8-9, 139. Σ. ΠΑΤΟΥΡΑ-ΣΠΑΝΟΥ, *Χριστιανισμός και Παγκοσμιοότητα στο πρώιμο Βυζάντιο. Από τη θεωρία στην πράξη* [ΙΒΕ/ΕΙΕ, Μονογραφίες 10], Αθήνα 2008, 256-257. Για την παρουσία των Σαβείρων Ούννων στην Κεντρική Ασία, μαζί με μία σειρά άλλων λαών (Σαράγουροι, Ούρογοι, Ονόγουροι και Άβαροι) γύρω στο 463 κάνει λόγο ο Πρίσκοις (βλ. παρακάτω, υποσ. 48).*

28. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, I, 3. 2-7, 10-11. H. BÖRM, *Prokop und die Perser. Untersuchungen zu den römisch-sasanidischen Kontakten in der ausgehenden Spätantike*, Stuttgart 2007, 206-208.

με ψάρια και άγρια θηρία και από τον πόλεμο²⁹. Σημειώνεται ακόμη ότι οι Βυζαντινοί συγγραφείς, ακολουθώντας και πάλι την ηροδοτεία ιστοριογραφία, αναφέρουν σε συνάρτηση με τους νομαδικούς λαούς και μυθικά στοιχεία για τις Αμαζόνες³⁰.

Σημείο-κλειδί για τον έλεγχο των νομαδικών επιθέσεων ήταν, μετά τα βόρεια σύνορα της Ιβηρίας, το στενό πέρασμα των Κάσπιων Πυλών που είχε μήκος 50 στάδια (περ. 9 χλμ.). Από την είσοδο των Πυλών και μέχρι την Αζοφική Θάλασσα υπήρχε πεδινό και με πολλά νερά έδαφος στο οποίο τὰ Οὔννων ἔθνη σχεδόν τι ἅπαντα ἴδρυνται³¹. Σύμφωνα με τον Προκόπιο, τον ρόλο του προστατευτικού τείχους για την αναχαίτηση των νομαδικών επιθέσεων είχε η Λαζική, η οποία βρισκόταν στα ανατολικά παράλια της Μαύρης Θάλασσας και καταλάμβανε τμήμα του δυτικού Καύκασου. Οι Λαζοί μάλιστα, ως υποτελείς των Βυζαντινών, δεν επιβάρυναν στρατιωτικά ή οικονομικά την Κωνσταντινούπολη³². Από την άλλη πλευρά, ο έλεγχος της Λαζικής θα προσέφερε τα ίδια ωφέλη και για τους Πέρσες, οι οποίοι θα μπορούσαν να στρέφουν εύκολα τους Ούννους εναντίον των Βυζαντινών³³.

29. Ζαχαρίας Ρήτωρ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, εκδ. E. W. BROOKS, *Historia Ecclesiastica Zachariae Rhetori vulgo adscripta* [CSCO, Scriptores Syri 6/2], Louvain 1924, XII. 7, 328. MAENCHEN-HELFEN, *Hunnen*, 294. ROMAŠOV, *Bolgarskie plemena*, 212-213, 221. ZIEMANN, *Entstehung*, 65, 95.

30. Βλ. Ιορδάνης, *Getica*, V 44, 65· VII 50-52, 67-68· VIII 56-57, 69-70· XX 107, 85-86. Ζαχαρίας Ρήτωρ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, XII. 7, 328-329. Προκόπιος, *Ἐπεὶ τῶν Πολέμων*, VIII, 3. 5-11, 497-498, ο οποίος (3. 10, 498) αναφέρει ως παράδοση από την εποχή των μυθικών Αμαζόνων τη συμμετοχή των γυναικών στις εκστρατείες των Ούννων. Οὔννων τοίνυν καταδραμόντων πολλάκις τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν, ... Ῥωμαῖοι διερευνώμενοι τῶν πεπρωκότων τὰ σώματα καὶ γυναῖκας ἐν αὐτοῖς εὔρον. ΛΟΥΓΓΗΣ, *Ιουστινιανός*, 313. LEBEDYNSKY, *Scythes*, 60. Βλ. επίσης το πρόσφατο έργο του I. LEBEDYNSKY, *Les Amazones. Mythe et réalité des femmes guerrières chez les anciens nomades de la steppe*, Paris 2009.

31. Προκόπιος, *Ἐπεὶ τῶν Πολέμων*, I, 10. 3-6, 45-46· I, 12. 2, 56. E. WINTER - B. DIGNAS, *Rom und das Perserreich. Zwei Weltmächte zwischen Konfrontation und Koexistenz*, Berlin 2001, 220. BÖRM, *Perser*, 214-215.

32. Προκόπιος, *Ἐπεὶ τῶν Πολέμων*, II, 15. 2-4, 215-216. Στο ίδιο, II, 28. 22, 285. οὐ γὰρ ἄλλο οὐδὲν τοῖς ἐν Καυκάσῳ οἰκοῦσι βαρβάροις ἢ ἐπιτείχισμα Λαζικὴν εἶναι. Την υπεράσπιση των Πυλών από τους Λαζούς αναφέρει και ο Ιορδάνης (*Getica*, VII 50, 67) ο οποίος, όπως και ο Προκόπιος (*Ἐπεὶ τῶν Πολέμων*, I, 10. 9, 46), αποδίδει την ίδρυση του εκεί οχυρού στον Μ. Αλέξανδρο. BÖRM, *Perser*, 212-213.

33. Προκόπιος, *Ἐπεὶ τῶν Πολέμων*, II, 28. 22, 285. BÖRM, *Perser*, 213.

Συγκρούσεις και συνθήκες με το Βυζάντιο

Στη μάχη του Νεντάο το 454, οι Γεπίδες του Αρδάριχου και άλλοι έως τότε υποτελείς λαοί νίκησαν τους Ούννους και τους συμμάχους τους, και ένας από τους γιους του Αττίλα, ο Ελλάκ, έπεσε στο πεδίο της μάχης³⁴. Μετά την ήττα τους, οι υπόλοιποι γιοι του Αττίλα διέφυγαν κοντά στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας, όπου παλαιότερα ζούσαν οι Γότθοι³⁵. Εκμεταλλευόμενος τη νέα πραγματικότητα, ο αυτοκράτορας Μαρκιανός ακολούθησε πολιτική προσέγγισης τόσο απέναντι στους ανεξάρτητους πλέον λαούς όσο και στους ηττημένους Ούννους, στους οποίους παραχώρησε εδάφη για εγκατάσταση στον Μέσο και Κάτω Δούναβη. Οι Γεπίδες, η ισχυρότερη δύναμη στα πρώην ουννικά εδάφη, κυρίευσαν την περιοχή ανατολικά του Τισσού ποταμού (Δακία), ενώ οι Γότθοι παρέμειναν προσωρινά στην Παννονία³⁶. Οι Σαρμάτες, οι Κέμανδροι και ένα τμήμα των Ούννων εγκαταστάθηκαν στην πόλη Κάστρα Μάρτις στην Παρόχθια Δακία, ενώ οι Σκίροι, οι Σαδάγαροι και ορισμένοι Αλανοί, υπό τον Καντάκ, στη Μικρά Σκυθία και τη Δεύτερη Μυσία³⁷. Για τους

34. Βλ. σχετικά, Ιορδάνης, *Getica*, L 260-262, 125. MAENCHEN-HELFEN, *Hunnen*, 108, 275. G. WIRTH, *Attila. Das Hunnenreich und Europa*, Stuttgart 1999, 113-114. ZIEMANN, *Entstehung*, 52. Για την ταύτιση του άγνωστου ποταμού Νεντάο, βλ. MAENCHEN-HELFEN, ό. π., 110-111.

35. Ιορδάνης, *Getica*, L 263, 125-126: *reliqui vero germani eius eo occiso fugantur iuxta litus Pontici maris, ubi prius Gothos sedisse descripsimus*. MAENCHEN-HELFEN, *Hunnen*, 112. ZIEMANN, *Entstehung*, 52. G. SIMONOVA, *Byzantine Diplomacy and the Huns, Macedonian Historical Review* 2 (2011), 80-81.

36. Ιορδάνης, *Getica*, L 264, 126. MAENCHEN-HELFEN, *Hunnen*, 112. A. SCHWARCZ, *Städte und Foederaten an der mittleren und unteren Donau im 5. und 6. Jahrhundert, στο: Zentrum und Peripherie — gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte: Materialien des 13. internationalen Symposiums «Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donaauraum»*, Zwettl, 4.-8. Dezember 2000, εκδ. H. FRIESINGER - A. STUPPNER, Wien, 2004.110.

37. Ιορδάνης, *Getica*, L 265, 126: *Sauromatae vero quos Sarmatas dicimus et Cemandri et quidam ex Hunnis parte Illyrici ad Castramartenam urbem sedes sibi datas coluerunt. ex quo genere fuit Blivila dux Pentapolitanus eiusque germanus Froila et nostri temporis Bessa patricius. Scyri vero et Sadagarii et certi Alanorum cum duce suo nomine Candac Scythiam minorem inferioremque Moesiam acceperunt*. MAENCHEN-HELFEN, *Hunnen*, 113, 301. J. R. MARTINDALE, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, τ. 2, Cambridge 1980, 256-257. WIRTH, *Attila*, 115. L. ΟΤΑ, *Hunii in Dobrogea, Istros* 10 (2000), 372. SCHWARCZ, *Städte*, 110. ZIEMANN, *Entstehung*, 52.

ιρανόφωνους νομάδες Σαρμάτες γνωρίζουμε κατά το δεύτερο ήμισυ του 5ου αιώνα τις διενέξεις τους με βαρβαρικούς λαούς³⁸ και μία νίκη του βασιλέα τους Βάβαι επί του βυζαντινού στρατηγού Κάμουνδου το 472, η οποία συνοδεύτηκε από τη σύντομη κατάληψη της Σιγγηδόνας³⁹. Οι Ρούγιοι μαζί με κατάλοιπα άλλων λαών εγκαταστάθηκαν από τον Μαρκιανό στις θρακικές πόλεις Βιζύη και Αρκαδιούπολη. Ο Ηρνάχ, ο νεότερος γιος του Αττίλα, κατευθύνθηκε με τον λαό του στο απώτερο τμήμα της Μικράς Σκυθίας (στο Δέλτα του Δούναβη) ενώ άλλοι δύο αδελφοί του, ο Εμνετζούρ και ο Ουλτζιντούρ εγκαταστάθηκαν στην Παρόχθια Δακία και τη Δεύτερη Μυσία, μεταξύ των πόλεων Ίσκου, Utus (Vit/Vid) και Almus (Lom)⁴⁰. Ένας άλλος γιος του Αττίλα, ο Δεγγιζίχ, εξουσίαζε κάποια βαρβαρικά φύλα πιθανόν στην περιοχή της σημερινής Βλαχίας⁴¹.

Το 456 οι γιοι του Αττίλα, θεωρώντας τους Οστρογότθους του Βάλαμιρ στην Παννονία ως φυγάδες από την ουννική κυριαρχία, επιτέθηκαν εναντίον τους. Αν και δίχως τη βοήθεια των αδελφών του Θιουδίμερου και Βιδίμερου, ο Βάλαμιρ απώθησε τους Ούννους, οι οποίοι διέφυγαν προς την περιοχή του Δνείπερου⁴². Γύρω στο 466, με αφορμή την επίθεση των Γότθων εναντίον των Σαδάγων (Σαδαγάρων;) που είχαν παραμείνει στην

38. Ιορδάνης, *Getica*, LIV 277, 129-130· LV 282, 130-131· LVI 285, 131. I. BÓNA, Das erste Auftreten der Bulgaren im Karpatenbecken. Probleme, Angaben und Möglichkeiten, *Studia Turco-Hungarica* 5 (1981), 96.

39. Ιορδάνης, *Getica*, LV 282, 130-131: ... *Theodoricus ... cum quibus inconscio patre emenso Danubio super Babai Sarmatarum rege discurrit, qui tunc de Camundo duce Romanorum victoria potitus superbiae tumore regnabat, ... Singidunum dehinc civitatem, quam ipsi Sarmatae occupassent, invadens, non Romanis reddidit, sed suae subdedit dicioni*. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 207, 256. BÓNA, Auftreten, 96. SCHWARCZ, Städte, 111.

40. Ιορδάνης, *Getica*, L 266, 127. ... *Hernac quoque iunior Attilae filius cum suis in extrema minoris Scythiae sedes delegit. Emnetzur et Ultzindur consanguinei eius in Dacia ripense Uto et Hisco Almoque potiti sunt, ...* MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 113-114, 280. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 392, 400-401, 1182. WIRTH, *Attila*, 114-115. ΟΥΑ, Dobrogea, 371-372. SCHWARCZ, Städte, 110. ZIEMANN, *Entstehung*, 29, 52.

41. Βλ. παρακάτω, υποσ. 43-44, 46-47. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 125, 274-275, 285. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 354-355.

42. Ιορδάνης, *Getica*, LII 268-269, 127 (269): *quos tamen ille quamvis cum paucis excepit diuque fatigatis ita prostravit, ut vix pars aliqua hostium remaneret, quae in fuga versa eas partes Scythiae peteret, quas Danabri amnis fluentia praetermeant, quam lingua sua Hunni Var appellant*. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 117-119. WOLFRAM, *Goths*, 261.

Παννονία, ο Δεγγιζίχ, καθοδηγώντας έναν στρατό από Ουλτιζούρους, Αγκισκίρους, Βίτγορες και Βάρδορες, πολιορκήσε την πόλη Βασιανή, μεταξύ Βελιγραδίου και Σίρμιου, και λεηλάτησε τα περὶχωρά της. Οι Γότθοι διέκοψαν την επιχειρήση εναντίον των Σαδάγων και στράφηκαν κατά των Ούννων, τους οποίους εκδιώξαν από την Παννονία ενώ όσοι παρέμειναν εκεί *ένοιωθαν φόβο για τους Γότθους*⁴³. Το 466/67 ο Δεγγιζίχ και ο Ηρνάχ έστειλαν πρεσβεία στον αυτοκράτορα Λέοντα Α΄ για τη διευθέτηση διμερών ζητημάτων. Θέλοντας να αποκαταστήσουν το παλαιότερο επίπεδο σχέσεων με την Κωνσταντινούπολη, οι Ούννοι πρότειναν στους Βυζαντινούς, μαζί με τη σύναψη ειρήνης, τη δημιουργία αγοράς στον Δούναβη και την ανάπτυξη εμπορικών δραστηριοτήτων. Η ουννική πρεσβεία δεν είχε κάποιο θετικό αποτέλεσμα καθώς ο Λέοντας πίστευε ότι οι Ούννοι, εξαιτίας των καταστροφών που είχαν προκαλέσει, δεν έπρεπε να έχουν πρόσβαση στις εμπορικές δραστηριότητες της αυτοκρατορίας. Ο Δεγγιζίχ προέκρινε τότε τις εχθροπραξίες με το Βυζάντιο ενώ ο Ηρνάχ αντιτάχθηκε σε αυτό καθώς ήταν απασχολημένος με πολέμους στη χώρα του⁴⁴. Λίγο πριν από την άνοδό του στον θρόνο του δυτικού ρωμαϊκού κράτους τον Απρίλιο του 467, ο Ανθέμιος, επικεφαλής αυτοκρατορικών στρατευμάτων, απέκρουσε κοντά στη Σόφια επίθεση του Ούννου Ορμιδάκ⁴⁵. Το 469 ο Δεγγιζίχ επιτέθηκε

43. Ιορδάνης, *Getica*, LIII 272-273, 128. MAENCHEN-HELFEN, *Hunnen*, 122-124 (464/66), 299-300. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 354-355. WOLFRAM, *Goths*, 264 (το 467/68). WIRTH, *Attila*, 115-116. SCHWARCZ, *Städte*, 111. ZIEMANN, *Entstehung*, 53.

44. Πρίσκοσ, *Ιστορία Βυζαντιακή και τὰ κατ' Ἀττίλαν ἐν βιβλίοις ἡ'*, εκδ. R. C. BLOCKLEY, *Priscus Fragmenta (The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire, τ. 2: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus)*, Liverpool 1983, 46, 352: Ὅτι ἦκε κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον παρὰ τῶν Ἀττήλα παίδων ὡς τὸν βασιλέα Λέοντα πρεσβεία τὰς αἰτίας διαλύουσα τῆς προὔπαρξάσης διαφορᾶς, καὶ ὡς χρὴ αὐτοὺς ἐπὶ εἰρήνῃ σπένδεσθαι καὶ κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος παρὰ τὸν Ἰστρον ἐς ταῦτὸν ἰόντας Ῥωμαίους προσιθέειν ἀγορὰν καὶ ἀντιλαμβάνειν, ὧν ἂν δεόμενοι τύχοιεν. καὶ ἡ μὲν σφῶν αὐτῶν πρεσβεία ἐν τοῖσδε οὕσα ἄπρακτος ἐπαγήει· οὐ γὰρ ἐδόκει τῷ βασιλεύοντι Οὐννοῦς τῶν Ῥωμαϊκῶν συμβολαίων μετέχειν πολλὰ τὴν αὐτοῦ κακώσαντας γῆν.... MAENCHEN-HELFEN, *Hunnen*, 125. WIRTH, *Attila*, 116. ОҒА, *Dobrogea*, 371. ZIEMANN, *Entstehung*, 53. SIMONOVA, *Byzantine Diplomacy*, 81. Για τη συνθήκη της Μάργου το 435, βλ. MAENCHEN-HELFEN, *Hunnen*, 66-69. WIRTH, *Attila*, 50-54.

45. *Sidonius Apollinaris, Panegyrici dicti Anthemio Augusto bis Consuli*, εκδ. T. E. PAGE et. al., [Loeb, Sidonius 1], London - Cambridge 1963, 28, 239-242: ... *sed Scythicae vaga turba plagae, feritatis abundans, dira, rapax, vehemens, ipsis quoque gentibus illic barbara barbaricis, cuius dux Hormidac atque civis erat*. MAENCHEN-HELFEN, *Hunnen*, 265. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 571. WOLFRAM, *Goths*, 263.

στους Βυζαντινούς και έφθασε στις όχθες του Δούναβη. Αφού απέπεμψε τους απεσταλμένους του στρατηγού της Θράκης Αναγάζτη, έστειλε πρεσβεία στον Λέοντα ζητώντας γη και χρήματα για να μην επιτεθεί. Ο αυτοκράτορας υποσχέθηκε να αποδεχτεί τα αιτήματα των Ούννων εφόσον παρέμεναν πιστοί σε αυτόν, καθώς εκτιμούσε τους λαούς που ζητούσαν τη συμμαχία του⁴⁶. Λίγο αργότερα όμως, ο Αναγάζτης κατάφερε να εξοντώσει τον Δεγγιζίχ και αφού εισήλθε στην Κωνσταντινούπολη εξέθεσε το κεφάλι του Ούννου ηγεμόνα σε δημόσια θέα⁴⁷.

Οι εξελίξεις στην Κεντρική Ασία στα μέσα του 5ου αιώνα είχαν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων νομαδικών λαών στα βόρεια σύνορα του Βυζαντίου. Πιθανότατα το 463 έφθασε στην Κωνσταντινούπολη πρεσβεία από τρεις νομαδικούς λαούς, τους Σαράγουρους, τους Ούρογους και τους Ονόγουρους, που εγκατέλειψαν τα εδάφη τους μετά από επίθεση των Σαβείρων Ούννων εναντίον τους. Οι Σάβειροι είχαν επίσης εκδιωχθεί από την πατρίδα τους πιεζόμενοι από τους Αβάρους, οι οποίοι μετακινήθηκαν εξαιτίας της προώθησης άλλων φύλων στην περιοχή τους. Οι Σαράγουροι υπέταξαν μετά από αρκετές συγκρούσεις τους Ακατζίρους Ούννους και στη συνέχεια επιχείρησαν να αναπτύξουν φιλικές σχέσεις με την Κωνσταντινούπολη. Ο Λέοντας Α΄, τους υποδέχτηκε ευγενικά και τους τίμησε με δώρα, δεν προχώρησε όμως στη σύναψη κάποιας συνθήκης μαζί τους⁴⁸.

46. Πρίσκοσ, *Ιστορία*, 48, 354. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 125. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 75-76.

47. Κόμης Μαρκελλίνος, *Χρονικό*, εκδ. TH. MOMMSEN, *Marcellini Comitum Chronicon* [MGH, AA 11, *Chronica Minora* 2], Berlin 1894 (1961), 469.7, 90: *Zenonis et Marciani. His consulibus caput Denzicis Hunnorum regis Attilae filii Constantinopolim adlatum est.*- Πασχάλιον *Χρονικόν*, εκδ. L. DINDORF, *Chronicon Paschale* [CSHB], Bonn 1832, 598 (Δινζίριχος). MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 127. WIRTH, *Attila*, 116. ΟΥΑ, *Dobrogea*, 371. B. CROKE, *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford 2001. ZIEMANN, *Entstehung*, 53. SIMONOVA, *Byzantine Diplomacy*, 81.

48. Πρίσκοσ, *Ιστορία*, 40.1, 344: *Ἐπρεσβεύσαντο δὲ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον κατὰ τοὺς ἐφοὺς Ῥωμαίους Σαράγουροι καὶ Οὔρωγοι καὶ Ὀνόγουροι, ἔθνη ἐξαναστάντα τῶν οἰκειῶν ἠθῶν, Σαβίρων ἐς μάχην σφίσιν ἐληλυθότων, ... βασιλεὺς οὖν καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν φιλοφρονησάμενοι καὶ δῶρα δόντες αὐτοὺς ἀπέπεμψαν.*- *Λεξικόν της Σούδας*, εκδ. A. ADLER, *Suidae Lexicon*, τ. 1, Leipzig 1928, A 18, 4. (Πρίσκοσ, *Ιστορία*, 40.2, 344). A. MOHAY, Priskos' Fragment über die Wanderungen der Steppenvölker (Übersicht über die neueren Forschungen), *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 24 (1976), 125-140. K. CZEGLÉDY, From East to West: The Age of Nomadic Migrations in Eurasia, *Archivum*

Την εποχή του Αναστάσιου Α΄ παρατηρείται έντονη δραστηριότητα των βουλγαρικών φύλων (Κουτριγούρων ή Ουτιγούρων) στις βαλκανικές επαρχίες. Το 493 ο *magister militiae* Ιουλιανός έχασε τη ζωή του «από σκυθικό ξίφος» κατά τη διάρκεια νυκτομαχίας στη Θράκη⁴⁹. Το 499 οι Βούλγαροι εισέβαλαν στη Θράκη και ο *ductor militiae* του Ιλλυρικού Άριστος, έχοντας 15.000 στρατό και 520 άμαξες, τους αντιμετώπισε στον ποταμό Τζούρτα/Tzurta (ο οποίος δεν έχει ταυτιστεί). Στη μάχη χάθηκαν πάνω από 4.000 Βυζαντινοί, μαζί με πολλούς ανώτατους στρατιωτικούς, είτε κατά τη φυγή είτε πέφτοντας στον ποταμό⁵⁰. Το 502, ο γνωστός λαός των Βούλγαρων λεηλάτησε ξανά τη συχνά ερημωμένη Θράκη, δίχως να αντισταθεί κανένας στρατιώτης⁵¹. Επίσης, το 515 οι Σάβειροι Ούννοι εισέβαλαν μέσω της Αρμενίας στην Καππαδοκία και σε γειτονικές περιοχές όπου, εκτός από λεηλασίες και καταστροφές, εξόντωσαν ή αιχμαλώτισαν πολλούς κατοίκους⁵².

Eurasiae Medii Aevi 3 (1983), 97. P. B. GOLDEN, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*, Wiesbaden 1992, 92-93, 104. Σχετικά με την προεβεία και τα παραδιδόμενα εθνονύμια, βλ. επίσης, ROMAŠOV, *Bolgarskie plemena*, 218-221. ZIEMANN, *Entstehung*, 67-77.

49. Κόμης Μαρκελλίνος, *Χρονικό*, 493.2, 94: *Julianus magister militiae nocturno proelio pugnans Scythico ferro in Thracia confossus interiit*. MAZAL, *Justinian I.*, 182. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 639.15. BÓNA, *Auftreten*, 85. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 17. CROKE, *Count Marcellinus*, 69. F. K. HAARER, *Anastasius I. Politics and Empire in the Late Roman World* [ARCA. Classical and Medieval Texts, Papers and Monographs, 46], Cambridge 2006, 104. ZIEMANN, *Entstehung*, 47.

50. Κόμης Μαρκελλίνος, *Χρονικό*, 499.1, 95. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 147.2. BÓNA, *Auftreten*, 85. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 17. CROKE, *Count Marcellinus*, 53, 68-70. HAARER, *Anastasius I.*, 104. ZIEMANN, *Entstehung*, 47.

51. Κόμης Μαρκελλίνος, *Χρονικό*, 502.1, 96: *Consueta gens Bulgarorum depraedatam saepe Thraciam, nullo Romanorum milite resistente, iterum devastata est*. Παύλος Διάκονος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, εκδ. H. DROYSEN, *Pauli Historia Romana* [MGH, AA 2] Berlin 1879, XVIII, 215: *Dum haec apud Italiam geruntur, a Bulgaria universa Tracia crudeliter devastatur*. Θεοφάνης, *Χρονογραφία ἐτῶν ΦΚΗ΄*, εκδ. C. DE BOOR, *Theophanes Confessor, Chronographia*, Leipzig 1883, 143, σύμφωνα με τον οποίο οι Βούλγαροι επιτέθηκαν και στο Ιλλυρικό: *Τῷ δ' αὐτῷ ἔτει καὶ οἱ καλούμενοι Βούλγαροι τῷ Ἰλλυρικῷ καὶ Θράκῃ ἐπιτρέχουσι καὶ ἐπανατρέχουσι πρὶν γνωσθῆναι αὐτούς*. BÓNA, *Auftreten*, 85. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 17. CROKE, *Count Marcellinus*, 70. HAARER, *Anastasius I.*, 105. ZIEMANN, *Entstehung*, 47-48.

52. Ιωάννης Μαλάλας, *Χρονογραφία*, εκδ. I. THURN, *Ioannis Malalae Chronographia* [CFHB 35], Berlin 2000, 16. 17, 332-333: *Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τοῦ αὐτοῦ Ἀναστασίου βασιλέως οἱ Οὔννοι Σάβειροι περᾶσαντες τὰς Κασπίας πύλας, ἔθνος πολεμικώτατον,*

Την εποχή των αυτοκρατόρων Ιουστίνου Α΄ και Ιουστινιανού, οι σχέσεις του Βυζαντίου με τους νομαδικούς λαούς απέκτησαν εντονότερες πολιτισμικές διαστάσεις. Το πλαίσιο αυτής της προσέγγισης αποτέλεσε η χριστιανική οικουμενική ιδεολογία, η οποία κατείχε κεντρική θέση στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής από την Κωνσταντινούπολη⁵³. Κατά το τέλος της βασιλείας του Ιουστίνου το 527, ο Καρντουσάτ (ή Θεόκλητος), επίσκοπος της χώρας του Αρράν στην Αλβανία του Καύκασου, πραγματοποίησε ιεραποστολή στους Σαβείρους Ούννους. Ο Καρντουσάτ εκχριστιάνισε πολλούς από αυτούς, αλλά και τους αιχμαλώτους τους που είχαν οδηγηθεί εκεί από τα βυζαντινά εδάφη, και μετέφρασε στη γλώσσα τους χριστιανικά έργα. Σύμφωνα με τον Ζαχαρία Ρήτορα, ο Ιουστίνος είχε στείλει άνδρες στην περιοχή για να στρατολογήσουν μισθοφόρους και όταν ενημερώθηκε για την ιεραποστολή, εφοδίασε τους Σαβείρους με αλεύρι, κρασί, λάδι, ενδύματα και ιερά σκεύη. Την ιεραποστολή και το βάπτισμα συνέχισε ο Αρμένιος επίσκοπος Μακού, ο οποίος, μεταξύ άλλων, έκτισε μία εκκλησία και διέδωσε διάφορες καλλιέργειες. Οι ηγεμόνες των Σαβείρων, αφού εξέφρασαν τον θαυμασμό τους για τους ιεραπόστολους, τους κάλεσαν στις δικές τους περιοχές για να καθοδηγήσουν πνευματικά τους υπηκόους τους⁵⁴.

Στην αρχή της βασιλείας του Ιουστινιανού, το 528, ήλθε στην Κωνσταντινούπολη η Βώα, *ρήγισσα* των Σαβείρων Ούννων, η οποία μετά τον θάνατο του άνδρα της Βλάχ εξουσίαζε λαό εκατό χιλιάδων ανθρώπων. Με προτροπή του Ιουστινιανού, δόθηκαν στη Βώα βασιλικά ενδύματα, αργυρά σκεύη και πολλά χρήματα⁵⁵. Τον ίδιο χρόνο επίσης, έφθασε

ἦλθον ἕως Καππαδοκίας, καὶ πραιδεύσαντες αὐτὴν καὶ ὄσας παρῆλθον χώρας Ῥωμαίων, ... Ιωάννης Αντιοχεύς, *Ιστορία Χρονική*, εκδ. U. ROBERTO, *Ioannis Antiocheni fragmenta ex historia chronica [Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Altchristlichen Literatur 154]*. Berlin - New York 2005, 311, 540: *καὶ οἱ τῶν λεγομένων Οὔνων Σαβίηρ, ἐκ τῆς προτέρας παροτρυνθέντες πείρας, πολλαπλασίονες τῷ πλήθει ταῖς πάσαις σχεδὸν ἐπεχέθησαν ἐπαρχίαις τῆς καλουμένης Ποντικῆς, δρᾶσαντες δὲ φόνον μυρίον καὶ ἀγέλας αἰχμαλώτων ἀπήγαγον.* Βλ. επίσης, Κόμης Μαρκελλίνος, *Χρονικό*, 515.5, 99: *Ea tempestate Hunni Armenia transmissa totam Cappadociam devastantes usque Lycaoniam perrexerunt.* Ευάγγριος, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 2, 3. 43, 440. HAARER, *Anastasius I.*, 70. ΠΑΤΟΥΡΑ-ΣΠΑΝΟΥ, *Παγκοσμιότητα*, 256.

53. Βλ. *σχετικά*, ΠΑΤΟΥΡΑ-ΣΠΑΝΟΥ, *Παγκοσμιότητα*, 29-53.

54. Ζαχαρίας Ρήτωρ, *Εκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, XII, 7, 329-331. MAZAL, *Justinian I.*, 250-251. ΠΑΤΟΥΡΑ-ΣΠΑΝΟΥ, *Παγκοσμιότητα*, 257-260.

55. Μαλάλας, *Χρονογραφία*, 18. 13, 360. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 280. J.

από την Κορμαία στην Κωνσταντινούπολη και βαπτίστηκε χριστιανός ο Γρωδ, ηγεμόνας των Ούννων του Βοσπόρου. Ο Ιουστινιανός τον τίμησε με πολλά δώρα και τον έστειλε στην πατρίδα του για να υπερασπίζεται τα βυζαντινά συμφέροντα και την πόλη της Βοσπόρου, σημαντικό εμπορικό κέντρο όπου συναλλάσσονταν οι Βυζαντινοί με τους Ούννους. Οι Ούννοι που ασπάστηκαν τον χριστιανισμό έλιωσαν τα κατασκευασμένα από άργυρο και ήλεκτρο είδωλα και αντάλλαξαν την αξία τους στη Βόσπορο με χρήματα. Οι ιερείς των Ούννων όμως αντέδρασαν στις ενέργειες του Γρωδ και, αφού εξόντωσαν τον ίδιο αλλά και τη φρουρά της Βοσπόρου, ανέβασαν στον θρόνο τον αδελφό του Μούγελ. Ο Ιουστινιανός όρισε τότε τον ύπατο Ιωάννη ως κόμητα των Στενών του Εύξεινου Πόντου με έδρα το Ιερό και τον έστειλε δια θαλάσσης μαζί με γοθτικά στρατεύματα εναντίον των Ούννων. Ταυτόχρονα, ο στρατηγός Βαδουάριος κινήθηκε από την ξηρά. Στο άκουσμα της εκστρατείας, οι Ούννοι εγκατέλειψαν τη Βόσπορο στα χέρια των Βυζαντινών⁵⁶. Σύμφωνα με τον Κοσμά τον Ινδικοπλεύστη (περ. 547), ο Χριστιανισμός είχε ήδη διαδοθεί στους Ούννους και τους Βούλγαρους, γεγονός που οφείλεται κυρίως, αλλά όχι μόνο, στο ιεραποστολικό έργο του Ιουστίνου και του Ιουστινιανού⁵⁷.

Ταυτόχρονα με τα παραπάνω, επαναλήφθηκαν οι επιθέσεις των νομάδων στη Βαλκανική. Αν και στις πηγές οι εισβολείς αναφέρονται συνήθως υπό το γενικό όνομα Ούννοι, οι επιθέσεις σχετίζονται και με τη

R. MARTINDALE, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, τ. 3A-B (A.D. 527-641), Cambridge 1992, 3A, 233-234. MAZAL, *Justinian I.*, 107, 251. ΠΑΤΟΥΡΑ-ΣΠΑΝΟΥ, *Παγκοσμότητα*, 260-261.

56. Μαλάλας, *Χρονογραφία*, 18. 14, 360-362. MAENCHEN-HELFEN, *Hunnen*, 207, 281-282. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 557-558· 3B, 896. MAZAL, *Justinian I.*, 107, 248. ΠΑΤΟΥΡΑ-ΣΠΑΝΟΥ, *Παγκοσμότητα*, 261-263.

57. Κοσμάς Ινδικοπλεύστης, *Χριστιανική Τοπογραφία*, εκδ. W. WOLSKA-CONUS, Cosmas Indicopleustès, *Topographie Chrétienne*, τ. 1-3 [Sources Chrétiennes 141, 159, 197], Paris 1968-1973, 1, III, 65, 505: Όμοίως δὲ καὶ ἐπὶ Βάκτροις καὶ Οὔννοις καὶ Πέρσαις καὶ λοιποῖς Ἰνδοῖς καὶ Περσαρμενίοις καὶ Μήδοις καὶ Ἐλαμίταις καὶ πάση τῇ χώρᾳ Περσίδος καὶ ἐκκλησίαι ἄπειροι καὶ ἐπίσκοποι καὶ χριστιανοὶ λαοὶ ἀμύπολλοι καὶ μάρτυρες πολλοὶ καὶ μονάζοντες ἡσυχασταί. Στο ίδιο, 66, 507: Όμοίως πάλιν Κιλικίαν ... καὶ τὰ ὑπερβόρεια μέρη Σκυθῶν καὶ Ὑρκάνων, Ἐρούλων, Βουλγάρων, ... πιστευσάντων καὶ καταγγελλόντων τὸ Ἐὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν ὁμολογούντων. ΠΑΤΟΥΡΑ-ΣΠΑΝΟΥ, *Παγκοσμότητα*, 86. Για σχετικές αναφορές στους νομαδικούς λαούς ήδη από τον 4ο αιώνα, βλ. E. C. D. HUNTER, *The Church of the East in Central Asia*, *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* 78/3 (1996), 129-142.

δραστηριότητα των Κουτρουγούρων και των Ουτιγούρων. Ο Προκόπιος αναφέρει ότι από την αρχή της βασιλείας του Ιουστινιανού, η Βυζαντινή αυτοκρατορία δεχόταν κάθε χρόνο τις επιθέσεις των Σλάβων (Σκλαβηγών), των Αντών και των Ούννων. Συχνές επιδρομές Βούλγαρων, Αντών και Σλάβων αναφέρει και ο Ιορδάνης⁵⁸. Το 530 ο Ιουστινιανός όρισε τον γελιδικής καταγωγής Μούνδο *magister militum* του Ιλλυρικού. Ο Μούνδος αντιμετώπισε με επιτυχία τους Βούλγαρους στη Θράκη και μετά τη νίκη του έστειλε στην Κωνσταντινούπολη έναν ηγεμόνα τους και άλλους αιχμαλώτους προκειμένου να τελεστεί θρίαμβος στον ιππόδρομο⁵⁹. Τις βαρβαρικές επιθέσεις στη Βαλκανική κατόρθωσε να περιορίσει και ο Χιλβούδιος ως στρατηγός της Θράκης από το 530/31 έως το 533⁶⁰. Το 532 μεγάλος αριθμός Ούννων πέρασε τον ποταμό Ευφράτη και έφθασε έως την Αντιόχεια. Οι κάτοικοι, πολλοί από τους οποίους εξοντώθηκαν, αναζήτησαν καταφύγιο με εντολή του Ιουστινιανού⁶¹. Το 535 τα βυζαντινά στρατεύματα που καθοδηγούσε ο πατρίκιος Τζίπτας νίκησαν τους Βούλγαρους στα περικόρα της Ίατρου (σημ. Γιάντρα στη Βουλγαρία)⁶². Το 538 οι Ούννοι επιτέθηκαν

58. Προκόπιος, *Ανέκδοτα*, XVIII, 20-21, 114-115: *Ἰλλυριοὺς δὲ καὶ Θράκην ὄλην, εἷη δ' ἂν ἐκ κόλπου τοῦ Ἰονίου μέχρι ἐς τὰ Βυζαντιῶν προάστυα, ἐν τοῖς Ἑλλάς τε καὶ Χερρονησιωτῶν ἢ χώρα ἐστίν, Οὔννοι τε καὶ Σκλαβηνοὶ καὶ Ἄνται σχεδόν τι ἀνὰ πᾶν καταθέοντες ἔτος, ἐξ οὗ Ἰουστινιανὸς παρέλαβε τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν, ...* Στο ίδιο, XXI, 26-29, 132-133. XXIII, 6, 141-142. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, VII, 14, 2, 353-354. Ιορδάνης, *Romana* (βλ. παραπάνω, υποσ. 11), 388, 52: *Hi sunt casus Romanae rei publicae preter instantia cottidiana Bulgarum, Antium et Sclavinorum*. ΒΟΝΑ, *Auftreten*, 98. F. CURTA, *The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*, Cambridge 2001, 78-79. G. KARDARAS, *The Byzantine-Antic treaty (545/56 A. D.) and the defense of Scythia Minor*, *Byzantinoslavica* 68/1-2 (2010), 75. ΛΟΥΤΗΣ, *Ιουστινιανός*, 294. ZIEMANN, *Entstehung*, 87, 95.

59. Κόμης Μαρκελλίνος, *Χρονικό*, 530, 103. Μαλάλας, *Χρονογραφία*, 18, 46, 378-379. MARTINDALE, *Prosopography*, 3B, 903-905. ΒΟΝΑ, *Auftreten*, 85-88, 91. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 19. M. VASIĆ, *Le limes protobyzantin dans la province de Mésie Première*, *Starinar* 45-46 (1994/95), 42-43. CROKE, *Count Marcellinus*, 70-71. MAZAL, *Justinian I.*, 183, 185. ZIEMANN, *Entstehung*, 90.

60. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, VII, 14, 1-5, 353-354. Č. BONEV, *Les Antes et Byzance*, *Études Balkaniques* 19/3 (1983), 109-110. CURTA, *Slavs*, 76. MAZAL, *Justinian I.*, 185. ZIEMANN, *Entstehung*, 91. KARDARAS, *Byzantine-Antic treaty*, 75.

61. Ζαχαρίας Ρήτωρ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, VIII, 5, 212.

62. Κόμης Μαρκελλίνος, *Χρονικό*, (535.3), 104: *Tzitta patricius in Mysia cum hoste Bulgarum congregiens ad Iatrum superior invenitur*. ΒΟΝΑ, *Auftreten*, 98. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 19. MAZAL, *Justinian I.*, 186. ZIEMANN, *Entstehung*, 91.

στη Μικρά Σκυθία και τη Μυσία, όπου είχαν την έδρα τους οι βυζαντινοί στρατηγοί Βαδουάριος και Ιουστίνος. Στη μάχη που ακολούθησε, ο Ιουστίνος έχασε τη ζωή του και οι εισβολείς κατήλθαν λεηλατώντας έως τη Θράκη. Ο Κωνσταντίολος του Φλωρεντίου, που διαδέχτηκε τον Ιουστίνο, κινήθηκε εναντίον τους μαζί με τον Γοδιλά και τον στρατηγό του Ιλλυρικού Ασκούμ, ο οποίος ήταν εκχριστιανισμένος Ούννος. Στη νέα σύγκρουση των δύο πλευρών, οι Βυζαντινοί επικράτησαν, ωστόσο, όταν επέστρεφαν, δέχτηκαν νέα επίθεση και τράπηκαν σε φυγή. Στα χέρια των Ούννων έπεσαν ο Κωνσταντίολος και ο Ασκούμ. Οι Ούννοι παρέδωσαν τον Κωνσταντίολο στον αυτοκράτορα έναντι 10.000 χρυσών νομισμάτων, ενώ ο Ασκούμ οδηγήθηκε στην αιχμαλωσία μαζί με άλλους Βυζαντινούς⁶³.

Το 539 ισχυρές δυνάμεις Ούννων πέρασαν τον Δούναβη και, σύμφωνα με τον Προκόπιο, λεηλάτησαν μία μεγάλη περιοχή από το Ιόνιο μέχρι τα προάστεια της Κωνσταντινούπολης προκαλώντας πολλές καταστροφές. Αφού κυριεύσαν 32 οχυρά στο Ιλλυρικό και κατέστρεψαν την οχυρωμένη Κασσάνδρεια (Ποτίδαια), επέστρεψαν στην πατρίδα τους με 120.000 αιχμαλώτους και μεγάλη λεία⁶⁴. Οι Ούννοι επιτέθηκαν και στην οχυρωμένη Χερρόνησο (χερσόνησος της Καλλίπολης) όπου προσέγγισαν το τείχος από τον Μέλανα κόλπο και εισήλθαν στον περίβολο των τειχών. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού της Χερρονήσου εξοντώθηκε και πολλοί ακόμη μεταφέρθηκαν ως αιχμάλωτοι. Ένα μέρος των Ούννων επίσης πέρασε τα στενά μεταξύ Σηστού και Άβυδου και λεηλάτησε περιοχές της Μικράς Ασίας⁶⁵. Σε μία άλλη επιδρομή, αφού λεηλάτησαν το Ιλλυρικό και τη Θεσσαλία, υπερέκρασαν το οχυρό και τη φρουρά των Θερμοπυλών και έφθασαν μέχρι τον Ισθμό της Κορίνθου⁶⁶. Το 545 η επιδρομή των Ούννων

63. Μαλάλας, *Χρονογραφία*, 18. 21, 366. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 279. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 136. BONA, *Auftreten*, 98 (529). GJUZELEV, *Protobulgarians*, 19. MAZAL, *Justinian I.*, 183. ΛΟΥΓΙΤΗΣ, *Ιουστινιανός*, 140. ZIEMANN, *Entstehung*, 89-90 (528).

64. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, II, 4. 4-6, 163 και *Περὶ Κτισμάτων*, IV, 3. 22, 115. BONA, *Auftreten*, 99. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 19. MAZAL, *Justinian I.*, 186. ΛΟΥΓΙΤΗΣ, *Ιουστινιανός*, 247-248. ZIEMANN, *Entstehung*, 91.

65. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, II, 4. 7-9, 163-164. ZIEMANN, *Entstehung*, 91.

66. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, II, 4. 10-11, 164: ἐν ἑτέρα τε εἰσβολῇ τοῦς τε Ἰλλυριοὺς καὶ Θεσσαλοὺς ληισάμενοι τειχομαχεῖν μὲν ἐνεχείρησαν ἐν Θερμοπύλαις, τῶν δὲ ἐν τοῖς τείχεσι φρουρῶν καρτερώτατα ἀμυνομένων διερευνώμενοι τὰς περιόδους παρὰ δόξαν τὴν ἀτραπὸν εὗρον ἢ φέρει εἰς τὸ ὄρος ὃ ταύτη ἀνέχει. οὕτω τε σχεδὸν ἅπαντας Ἑλληνας, πλὴν Πελοποννησίων, διεργασάμενοι ἀπεχώρησαν. BONA, *Auftreten*, 99. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 20. 99. ZIEMANN, *Entstehung*, 91-92.

(Βούλγαρων;) στο Ιλλυρικό ανάγκασε τους Ιλλυριούς στρατιώτες να εγκαταλείψουν τις τάξεις του βυζαντινού στρατού στην Ιταλία και να επιστρέψουν εσπευσμένα στην πατρίδα τους⁶⁷. Επιθέσεις των Έρουλων, των Γεπιδών και των Βούλγαρων στο Ιλλυρικό αναφέρονται για το έτος 550⁶⁸. Το 551 ο στρατηγός Ναρσής, που κατευθυνόταν προς την Ιταλία, πέρασε κάποιο διάστημα στη Φιλιππούπολη της Θράκης καθώς η πορεία του είχε αποκλειστεί εξαιτίας ουννικής επίθεσης. Ο Ναρσής συνέχισε την πορεία του όταν ένα μέρος των Ούννων κατήλθε προς τη Θεσσαλονίκη και ένα άλλο προς την Κωνσταντινούπολη⁶⁹.

Πολιτικές διευθετήσεις που σχετίζονται με τους νομαδικούς λαούς παρατηρούνται την εποχή του Ιουστινιανού στην Κεντρική Ευρώπη και τη Βαλκανική. Προκειμένου να αντιμετωπίσει τις επιθέσεις των νομαδικών λαών, ο Ιουστινιανός συνήψε συμμαχία με τους Άντες το 545/46 και τους εγκατέστησε στην περιοχή της αρχαίας πόλεως Τούρρις (πιθανότατα το Barbozi, κοντά στο σημ. Γαλάτσι και τη ρωμαϊκή Δινογετία). Από το σχετικό απόσπασμα του Προκόπιου προκύπτει σαφώς ότι, εκτός από την εξάλειψη των αντικών επιδρομών, η κύρια επιδίωξη του Ιουστινιανού ήταν να αποτελέσουν οι υπόσπονδοι Άντες ένα φράγμα στις επιθέσεις των νομάδων⁷⁰. Έχοντας διαρκείς διενέξεις με τους Λογγοβάρδους, και πιστεύοντας ότι οι Βυζαντινοί θα στηρίξουν τους τελευταίους, οι Γεπίδες ζήτησαν τη συμμαχία των Κουτριγούρων το 551. Οι Κουτριγούροι έστειλαν 12.000 άνδρες υπό διαφορετικούς ηγέτες, μεταξύ των οποίων ήταν ο αξιόμαχος Χινιαλών. Οι Γεπίδες ωστόσο δεν ανέμεναν την άμεση

67. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, VII, 11. 13-15, 342: ... *στρατεύματος δὲ Οὐννικοῦ τοῖς Ἰλλυριοῖς ἐπισκήψαντος παῖδάς τε καὶ γυναῖκας ἐξηνδραποδίσθαι τετύχηκεν*. BONA, Auftreten, 99. MAZAL, *Justinian I.*, 187-188. ZIEMANN, *Entstehung*, 92.

68. Jordanes, *Romana* 363, 47: ... *Anno XXIII. Illyricumque saepe ab Herulis Gipedisque et Bulgaris devastantibus* ... BONA, Auftreten, 99.

69. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, VIII, 21. 21-22, 603. GUZELEV, *Protobulgarians*, 20. MAZAL, *Justinian I.*, 167, 191. ZIEMANN, *Entstehung*, 94.

70. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, VII, 14. 32-33, 359: *ἐν τούτῳ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς πρέσβεις τινὰς παρὰ τούτους δὴ τοὺς βαρβάρους στείλας ἤξιον ξυνοικίεσθαι ἅπαντας εἰς πόλιν ἀρχαίαν, Τούρριν ὄνομα, ἣ κείται μὲν ὑπὲρ ποταμὸν Ἰστρον, ... ταύτη γὰρ αὐτοὺς καὶ τῇ ἅμφ' αὐτὴν χώρα Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς ἄτε προσηκούση τὸ ἐξ ἀρχῆς Ῥωμαίοις ὠμολόγει δεδωρήσεσθαι καὶ σφίσι ξυνοικιεῖν μὲν δυνάμει τῇ πάση, χρήματα δὲ μεγάλα σφίσι προίεσθαι, ἐφ' ᾧ οἱ ἔνσπονδοι τὸ λοιπὸν ὄντες Οὐννοὶς ἐμπόδιοι ἐς αἰὲ γένωνται, καταθεῖν βουλομένοις τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν*. CURTA, *Slavs*, 80-82, 331-332. MAZAL, *Justinian I.*, 188. KARDARAS, *Byzantine-Antic treaty*, 76-77.

ανταπόκριση των Κουτρίγούρων καθώς υπολειπόταν ένας ακόμη χρόνος συνθήκης με τους Βυζαντινούς. Για να μην επιβαρύνονται οι ίδιοι με τη συντήρησή τους, έπεισαν τους Κουτρίγούρους να στραφούν στη λεηλασία των βυζαντινών εδαφών και τους βοήθησαν να διαπεραιωθούν σε αυτά⁷¹.

Αφού οι Κουτρίγούροι λεηλάτησαν το Ιλλυρικό και τη Θράκη, ο Ιουστινιανός έστειλε πρεσβεία στους Ουτιγούρους με την οποία τους κατηγορούσε για αδράνεια απέναντι στις ενέργειες των Κουτρίγούρων, παρά το γεγονός ότι εισέπραταν ετήσιο φόρο. Ο ηγεμόνας των Ουτιγούρων Σάνδιλχος, έχοντας μαζί του και 2.000 Τετραξίτες Γότθους, πέρασε τον Δον και, αφού έτρεψε σε φυγή τους Κουτρίγούρους, πήρε ως δούλους τον άμαχο πληθυσμό⁷². Ταυτόχρονα όμως, πολλοί Βυζαντινοί που ήταν αιχμάλωτοι των Κουτρίγούρων βρήκαν την ευκαιρία να διαφύγουν και να επιστρέψουν στην πατρίδα τους⁷³. Από την άλλη πλευρά, οι Βυζαντινοί ενημέρωσαν τον Χινιαλών και τους υπόλοιπους Κουτρίγούρους για το τι είχε συμβεί στη χώρα τους. Αφού τους έδωσαν χρήματα, τους έπεισαν να αποχωρήσουν από τα βυζαντινά εδάφη υπό τον όρο ότι δεν θα προκαλούσαν κακό σε κανέναν έως ότου εξέλθουν από αυτά. Οι Κουτρίγούροι συμφώνησαν επίσης ότι, εφόσον ανακτούσαν τα εδάφη τους, θα παρέμεναν εκεί ως σύμμαχοι των Βυζαντινών. Σε αντίθετη περίπτωση, ο Ιουστινιανός θα τους παραχωρούσε γη για εγκατάσταση στη Θράκη⁷⁴. Λίγο αργότερα, 2.000 Κουτρίγούροι που είχαν διασωθεί από την επίθεση των Ουτιγούρων πέρασαν τον Δούναβη μαζί με τις γυναίκες και τα παιδιά τους και ο Ιουστινιανός τους εγκατέστησε στη Θράκη. Ένας από τους επικεφαλής των φυγάδων ήταν ο Σιννίων, γνωστός από τη συμμετοχή του στον βανδαλικό πόλεμο⁷⁵.

71. Προκόπιος, *Ἰστὴρ τῶν Πολέμων*, VIII, 18. 13-17, 581-582. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 282. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 296. BONA, *Auftreten*, 101-102. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 21-22. MAZAL, *Justinian I.*, 190-191. ZIEMANN, *Entstehung*, 98. SYRBE, *Reiternomaden*, 295-296.

72. Προκόπιος, *Ἰστὴρ τῶν Πολέμων*, VIII, 18. 18-24, 582-584. MARTINDALE, *Prosopography*, 3B, 1111-1112. BONA, *Auftreten*, 102. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 22. 102. MAZAL, *Justinian I.*, 191. ZIEMANN, *Entstehung*, 98. SYRBE, *Reiternomaden*, 296.

73. Προκόπιος, *Ἰστὴρ τῶν Πολέμων*, VIII, 19. 1-2, 584. MAZAL, *Justinian I.*, 191.

74. Προκόπιος, *Ἰστὴρ τῶν Πολέμων*, VIII, 19. 3-5, 584-585. BONA, *Auftreten*, 102-103. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 22. MAZAL, *Justinian I.*, 191.

75. Προκόπιος, *Ἰστὴρ τῶν Πολέμων*, VIII, 19. 6-7, 585-586. BONA, *Auftreten*, 103. MAZAL, *Justinian I.*, 191. ΛΟΥΓΓΗΣ, *Ιουστινιανός*, 313. ZIEMANN, *Entstehung*, 98. Για τον Σιννίωνα βλ. παρακάτω, υποσ. 124.

Η απόφαση του Ιουστινιανού προκάλεσε την έντονη αντίδραση του Σάνδιλχου. Ο ηγεμόνας των Ουτιγούρων εξοργίστηκε από το γεγονός ότι, ενώ είχε τιμωρήσει τους Κουτρίγους με προτροπή του αυτοκράτορα, ο τελευταίος τους πρόσφερε εδάφη να εγκατασταθούν. Για να διαμαρτυρηθεί, έστειλε πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη η οποία μετέφερε προφορικά το μήνυμά του προς τον Ιουστινιανό. Παραθέτοντας τη γνωστή παροιμία σχετικά με τον λύκο και τη μεταβολή της γνώμης του, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο ένας σκύλος παραμένει πιστός στον αφέντη του και προστατεύει το κοπάδι από τους λύκους, ο Σάνδιλχος υποστήριξε ότι οι Βυζαντινοί έπρατταν αντίθετα από τη λογική και τους φυσικούς νόμους δεχόμενοι τους Κουτρίγους στο έδαφός τους. Ο Σάνδιλχος υποστήριξε ακόμη ότι οι Κουτρίγιοι σύντομα θα έδειχναν το αληθινό τους πρόσωπο ενώ την άδικη συμπεριφορά που επέδειξε ο αυτοκράτορας θα μπορούσαν είτε να την εκμεταλλευθούν και άλλοι εχθροί είτε να την αποδοκιμάσουν πιθανοί φίλοι. Αντιπαρέβαλε ακόμη τον σκληρό βίο του λαού του με τις καλύτερες συνθήκες διαβίωσης που απολάμβαναν πλέον οι ηττημένοι Κουτρίγιοι και υπενθύμισε την κακή μεταχείριση που έτυχαν από τους τελευταίους οι βυζαντινοί αιχμάλωτοι. Ο Ιουστινιανός, αφού τους έδωσε πολλά δώρα, απέπεμψε τους απεσταλμένους του Σάνδιλχου⁷⁶. Το 552 ένα απόσπασμα από τους Κουτρίγους της Θράκης συγκρούστηκε με τις δυνάμεις των φυγάδων Γόαρ και Ιλδιγισάλ (γοθτικής και λογγοβαρδικής καταγωγής αντίστοιχα), οι οποίοι είχαν αρπάξει και αυτοκρατορικά άλογα. Οι φυγάδες νίκησαν το κουτρίγουρικό απόσπασμα και διέσχισαν ανενόχλητοι τη Θράκη⁷⁷.

Τον χειμώνα του 558/59, ο ηγεμόνας των Κουτρίγους Ζαβεργάν πέρασε τον παγωμένο Δούναβη και, αφού διέσχισε τη Δοβρουτσά και την ανατολική Βουλγαρία, εισέβαλε στη Θράκη. Σύμφωνα με τον Ιωάννη Μαλάλα, τον Ζαβεργάν ακολουθούσαν και Σλάβοι και κατά την πορεία του νίκησε και αιχμαλώτισε τους βυζαντινούς στρατηγούς Σέργιο και Εδέρμα⁷⁸. Ευρισκόμενος στη Θράκη, έστειλε ένα μέρος του στρατού του να ληλατήσει τις περιοχές του ελλαδικού χώρου και ένα δεύτερο στη

76. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, VIII, 19. 8-22, 586-589. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 273. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 22. MAZAL, *Justinian I.*, 191. ZIEMANN, *Entstehung*, 98-99.

77. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, VIII, 27. 9-11, 636-637. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 538-539, 616-617. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 22.

78. Μαλάλας, *Χρονογραφία*, 18. 129, 421.

θρακική Χερρόνησο. Με την κατάληψη της Χερρονήσου επεδίωκε, και εφόσον δημιουργούσε κάποιο στόλο, να διαπεραιωθεί στη Μικρά Ασία ώστε να λεηλατήσει την Άβυδο και το εκεί τελωνείο. Ο ίδιος, με πρόσχημα την εύνοια του Ιουστινιανού προς τους Ουτιγούρους, κινήθηκε προς την Κωνσταντινούπολη. Εκμεταλλευόμενοι το γεγονός ότι δεν υπήρχαν επαρκείς στρατιωτικές δυνάμεις για την υπεράσπιση της Θράκης και της Κωνσταντινούπολης, οι Κουτρίγουροι αποκόμισαν αρκετή λεία και αιχμαλώτους. Με διαταγή του Ιουστινιανού μεταφέρθηκαν όλα τα πολύτιμα αντικείμενα από τις εκκλησίες που βρίσκονταν εκτός των τειχών της πρωτεύουσας, όπως και κατά μήκος των ακτών του Βόσπορου.

Ο αυτοκράτορας έστειλε εναντίον των Κουτρίγούρων τον γηραιό Βελισάριο, ο οποίος, έχοντας στη διάθεσή του μικρό αριθμό στρατιωτών και αρκετούς ελαφρά οπλισμένους αγρότες και πολίτες, κατέστρωσε ένα ευφυές σχέδιο για να ανακόψει τους Κουτρίγούρους. Ο Βελισάριος, αφού παραπλάνησε αρχικά τους εισβολείς σχετικά με τις πραγματικές δυνάμεις που διέθετε, προετοίμασε ενέδρα σε μία κοιλάδα. Οι 200 ιπείς που επέλεξε είχαν εντολή να ρίξουν τα ακόντιά τους στα πλευρά των εχθρών με σκοπό αυτοί να συμπτυχθούν προς το κέντρο και να μην μπορούν να αξιοποιήσουν την αριθμητική τους υπεροχή. Ο ίδιος πήρε θέση στο κέντρο της παράταξης του και πίσω από αυτή τοποθέτησε τους αγρότες με τους πιο αξιόμαχους πολίτες, δίνοντάς τους εντολή να φωνάζουν δυνατά. Όταν οι περίπου δύο χιλιάδες έφιπποι Κουτρίγουροι έφθασαν εκεί, ο Βελισάριος επιτέθηκε ενώ ταυτόχρονα τα ενεδρεύοντα τμήματα έβαλαν εναντίον τους. Οι Κουτρίγουροι παγιδεύτηκαν στον στενό χώρο δίχως να μπορούν να ελιχθούν ούτε να διακρίνουν ότι οι φωνές προέρχονταν από πλήθος αμάχων και όχι τακτικό στρατό. Έχοντας χάσει γύρω στους 400 άνδρες κατά τη μάχη, ο Ζαβεργάν τράπηκε σε άτακτη φυγή και ταυτόχρονα ο Ιουστινιανός ανακαλούσε τον Βελισάριο στην Κωνσταντινούπολη.

Οι Κουτρίγουροι που πολιορκούσαν τη Χερρόνησο, αν έκαναν διαδοχικές επιθέσεις στο τείχος με κλίμακες και πολιορκητικές μηχανές, αποκορούσαν από τις δυνάμεις του στρατηγού Γερμανού. Θέλοντας να παρακάμψουν το τείχος, κατασκεύασαν 150 σχεδίες από καλάμια στις οποίες επιβιβάστηκαν 600 άνδρες με βαρύ οπλισμό και εφοδιασμένοι με φτυάρια αντί για κουπιά. Ο Γερμανός επάνδρωσε 20 γρήγορα σκάφη τα οποία αγκυροβόλησαν στον όρμο πίσω από το τείχος. Όταν οι

Κουτρίγουροι άρχισαν να κλίνουν προς την ακτή, τα βυζαντινά πλοιάρια βγήκαν στη θάλασσα, διέλυσαν τις σχεδίες και εξόντωσαν το εχθρικό απόσπασμα. Μετά τη ναυμαχία, οι Βυζαντινοί επιτέθηκαν έξω από το τείχος και εκδίωξαν τους Κουτρίγούρους. Τέλος, το απόσπασμα που είχε σταλεί στην Ελλάδα αποκρούστηκε από τη φρουρά των Θερμοπυλών και επέστρεψε στη Θράκη. Μετά τις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν, ο Ιουστινιανός έστειλε ένα μεγάλο χρηματικό ποσό για την εξαγορά των αιχμαλώτων και την αποχώρηση των Κουτρίγούρων⁷⁹.

Οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης αντέδρασαν αρνητικά στους όρους της συμφωνίας με τους Κουτρίγούρους, κατηγορώντας τον Ιουστινιανό για ενδοτικότητα. Ο αυτοκράτορας ωστόσο, την ώρα που ο Ζαβεργάν υποχωρούσε, έστειλε επιστολή στον Σάνδιλχο με την οποία του ζητούσε να επιτεθεί εναντίον των Κουτρίγούρων, επισημαίνοντας ταυτόχρονα ότι οποιαδήποτε αδράνεια θα είχε ως συνέπεια τη διακοπή των ετήσιων χορηγιών και τη σύναψη συμμαχίας με τον Ζαβεργάν. Ο Σάνδιλχος επιτέθηκε στα εδάφη των Κουτρίγούρων, και αιχμαλώτισε πολλούς αμάχους. Ο Ζαβεργάν ωστόσο είχε μόλις διασχίσει τον Δούναβη και, αφού έπεσε επάνω τους απροσδόκητα, απέσπασε τα χρήματα που είχαν λάβει και τη λεία τους. Οι δύο νομαδικοί λαοί εξακολούθησαν για πολύ καιρό να συγκρούονται μεταξύ τους ή να επιδίδονται σε εκατέρωθεν ληστρικές επιδρομές. Σύμφωνα με τον Αγαθία, το αποτέλεσμα της εξασθένησης και της αριθμητικής τους μείωσης ήταν να χάσουν την ταυτότητά τους και να περιπέσουν στη δουλεία άλλων λαών. Ο ίδιος συγγραφέας συμπληρώνει ότι η πολιτική του «διαίρει και βασιλεύει» που ακολούθησε μέσω των χρηματικών χορηγιών ο Ιουστινιανός απέδωσε

79. Για την επίθεση του Ζαβεργάν, βλ. κυρίως, Αγαθίας, *Ιστοριών*, Ε, 11.6-23.8, 177-195. Βλ. επίσης, την παλαιότερη έκδοση του Ιωάννη Αντιοχέως, *Ιστορία Χρονική*, εκδ. Κ. MÜLLER, *Joannis Antiocheni Fragmenta [Fragmenta historicorum Graecorum 4]*, Paris 1868, 622, απ. 218, όπου αναφέρεται ότι ο Ζαβεργάν διέθετε 7.000 ιππείς: *Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ βασιλέως σὺν Οὐννοῖς ἑπτακισχιλίους διαβὰς τὸν Ἰστρον Ζαβεργάν ἐγγὺς τῆς βασιλίδος ἔφθασε ...* Πβλ. Victoris Episcopi Tonnenensis *Chronica*, εκδ. Th. Mommsen [MGH, AA 11/1], Berlin 1894, 560, 205: *Bulgares Thraciam pervadunt et usque ad Sycas Constantinopolim veniunt, Sergium patricium, qui dudum Africanae fuerat dux militiae, capiunt simulque et distrahunt. sed patricii Belesarii armis fertiter debellati pariterque fugati Danuvium transierunt.* Martindale, *Prosopography*, 3B, 1410.2. Gjuzelev, *Protobulgarians*, 22-23. Mazal, *Justinian I.*, 192-193. Λογιθς, *Ιουστινιανός*, 41-42, 355-358. Ziemann, *Entstehung*, 99-100. Syrbе, *Reiternomadēn*, 297-298.

καρπούς, αφού εκείνοι αλληλοεξοντώνονταν και δεν είχαν στο νου τους να επιτεθούν εναντίον των Βυζαντινών⁸⁰. Σύμφωνα ωστόσο με τη μαρτυρία του Μένανδρου Προτήκτωρα, η οποία πιθανόν να αναφέρεται στο ίδιο περιστατικό, ο Σάνδιλχος απάντησε στον Ιουστινιανό ότι *θα ήταν ανίερο και απρεπές να καταστρέψει εξολοκλήρου τους ομοεθνείς του, καθώς μιλούν την ίδια γλώσσα, ζουν σε ίδιες σκηνές, έχουν τα ίδια ενδύματα και τρόπο ζωής και είναι συγγενείς τους, παρά το ότι έχουν διαφορετικούς ηγεμόνες*. Για να ικανοποιήσει όμως και το αίτημα του Ιουστινιανού, δέχτηκε να αποσπάσει τα άλογα των Κουτριγούρων ώστε αυτοί να μην μπορούν να πραγματοποιούν επιδρομές στα βυζαντινά εδάφη⁸¹.

Οι νομαδικοί λαοί ως παράγοντας των βυζαντινοπερσικών σχέσεων

Η επιθετική δραστηριότητα των νομαδικών λαών είχε αντίκτυπο στις βυζαντινοπερσικές σχέσεις με σημαντικότερο ζήτημα τη φρουρηση των Κάσπιων Πυλών. Η περσική πρεσβεία προς τον Λέοντα Α΄ το 464, εκτός από τις διαμαρτυρίες για τους φυγάδες που βρήκαν καταφύγιο στο Βυζάντιο και τη μεταχείριση των Ζωροαστρών, ζήτησε από τους Βυζαντινούς να συνδράμουν με χρήματα ή στρατιώτες για τη φρουρηση του οχυρού Ιουροειπαάχ στις Κάσπιες Πύλες, καθώς υπήρχε αμοιβαίο συμφέρον. Επιπλέον, οι Πέρσες ζήτησαν χρήματα και για τον πόλεμό τους εναντίον των Κιδαριτών Ούννων, καθώς, όπως πίστευαν, εάν νικούσαν θα επωφελούνταν και οι Βυζαντινοί. Οι τελευταίοι, αφού

80. Αγαθίας, *Ίστοριών*, Ε, 24.1-25.6, 195-197. Βλ. επίσης, Ιωάννης Αντιοχεύς, *Ίστορία Χρονική* (MÜLLER), 621-622, απ. 217: *Λογισάμενος Ίουστινιανός τὴν δαπάνην τῶν τοσούτων χιλιάδων δεῖν ἔκρινε μᾶλλον δι' ὀλίγων δώρων συμβάλλειν ἀλλήλοις τοὺς τῶν ἔθνῶν ἄρχοντας, ἵνα τοὺς μὲν μῆτε τοσαῦτα δαπανᾶ εἰς τὸν στρατὸν μῆτ' ὀχλείται πέμπων κατ' αὐτῶν, ἐκεῖνοι δὲ ἀλλήλοις αἰτία φθορᾶς γίνονται, ὃ δῆτα τέως ἐπὶ τοῖς ἐκεῖθεν τοῦ Ίστρου Οὔννοις ἐποίησεν*. GUZELEV, *Protobulgarians*, 23. MAZAL, *Justinian I*, 193. ΛΟΥΓΓΗΣ, *Ίουστινιανός*, 358. ZIEMANN, *Entstehung*, 100-101. SYRBE, *Reiternomaden*, 298. Τόσο ο Αγαθίας όσο και ο Μένανδρος Προτήκτωρ σημειώνουν επίσης ότι ο Ιουστινιανός είχε χάσει πλέον την ενεργητικότητά του και επιχειρούσε να αντιμετωπίσει τους εχθρούς όχι με πολέμους αλλά με διαφορετικά μέσα. Βλ. Αγαθίας, *Ίστοριών*, Ε, 14, 1, 180. Μένανδρος Προτήκτωρ, *Ίστορία*, εκδ. R. C. BLOCKLEY, *The History of Menander the Guardsman*, Liverpool 1985, απ. 5.1, 48. Α. ΚΑΡΠΟΖΗΛΟΣ, *Βυζαντινοί Ίστορικοί και Χρονογράφοι*, τ. Α΄ (4ος-7ος αι.), Αθήνα 1997, 443-445. SYRBE, *Reiternomaden*, 292.

81. Μένανδρος Προτήκτωρ, *Ίστορία*, 2, 42-44. Στο ίδιο, 251, υποσ. 8.

απέρριψαν τους περσικούς ισχυρισμούς για τους φυγάδες και τους Ζωροάστρες, αρνήθηκαν να καταβάλουν χρήματα για τη φύλαξη του Ιουροειπαάχ με το επιχείρημα ότι επρόκειτο για καθήκον των Περσών⁸². Το 468 οι Σαράγουροι, αφού παρέκαμψαν τις Κάσπιες Πύλες εξαιτίας της περσικής φρουράς, εισήλθαν στην Ιβηρία και τη λεηλάτησαν, όπως και την Αρμενία. Οι Πέρσες, κι ενώ βρίσκονταν σε πόλεμο με τους Κιδαρίτες, έστειλαν ξανά πρεσβεία στους Βυζαντινούς ζητώντας χρήματα ή άνδρες για την υπεράσπιση του οχυρού Ιουροειπαάχ, επαναλαμβάνοντας ότι υπεράσπιζαν ταυτόχρονα και τα βυζαντινά εδάφη. Οι Βυζαντινοί υποστήριξαν αυτή τη φορά ότι ο κάθε ένας θα έπρεπε να υπερασπιστεί την επικράτειά του με δικές του δυνάμεις⁸³. Ως αφορμή για την επίθεση των Ούννων στους Πέρσες το 484, κατά την οποία έχασε τη ζωή του ο Περόζης, θεωρείται η υπόσχεση των Βυζαντινών να καταβάλουν στους Ούννους διπλάσια χρήματα συγκριτικά με τον βασιλέα της Περσίας⁸⁴. Ο Καβάδης, προκειμένου να αποσπά από τους Βυζαντινούς 500 λίβρες χρυσού για την περσική φρουρά των Κάσπιων Πυλών, χρησιμοποίησε ορισμένες φορές ως μέσο πίεσης τους Άραβες συμμάχους του, τους οποίους έστειλε να εισβάλουν στις βυζαντινές επαρχίες⁸⁵.

Το 502 ο Καβάδης, καθώς αδυνατούσε να καταβάλει τα χρήματα που όφειλε στους Εφθαλίτες, απευθύνθηκε στον Αναστάσιο. Η άρνηση του αυτοκράτορα να δανείσει το απαιτούμενο ποσό οδήγησε τον Πέρση μονάρχη στην απόφαση να επιτεθεί εναντίον των Βυζαντινών και να κυριεύσει την Άμιδα⁸⁶. Το 506 οι Πέρσες, καθώς συνέχιζαν τον πόλεμο

82. Πρίσκος, *Ιστορία*, 41.1, 344-346. WINTER - DIGNAS, *Perserreich*, 56, 225. BÖRM, *Perser*, 303-304.

83. Πρίσκος, *Ιστορία*, 47, 352-354. WINTER - DIGNAS, *Perserreich*, 225-226.

84. Ζαχαρίας Ρήτωρ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, VII. 3, 151-152. Σύμφωνα με τον Προκόπιο (*Υπὲρ τῶν Πολέμων*, I, 4. 16, 17), ο αυτοκράτορας Ζήνωνας ζήτησε από τους Εφθαλίτες το μεγάλο λευκό μαργαριτάρι που φορούσε στο δεξιό του αυτί ο Περόζης. Σ. ΚΟΡΑΩΣΗΣ, *Οι Τούρκοι ανάμεσα στην Κίνα και το Βυζάντιο (552-659 μ. Χ.)*. Ο ρόλος τους στην ευρασιατική πολιτική, διπλωματία και στρατηγική, Αθήνα 2012, 72, 84-85. Βλ. επίσης και 85-88 για την προσέγγιση των λαών της στέπας από τον Καβάδη και τον Χοσρόη Α΄.

85. Ζαχαρίας Ρήτωρ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, VIII. 5, 206-207.

86. Προκόπιος, *Υπὲρ τῶν Πολέμων*, I, 7. 1-3, 30-31. Ζαχαρίας Ρήτωρ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, VII. 3, 152-153, σύμφωνα με τον οποίο η αφορμή για την επίθεση του Καβάδη ήταν ότι οι Βυζαντινοί είχαν υποκινήσει επίθεση των Ούννων στα περσικά εδάφη μετά τον θάνατο του Περόζη. WINTER - DIGNAS, *Perserreich*, 57, 122, 226. BÖRM, *Perser*, 233, 235-236.

με τους Ούννους, συνήψαν επταετή συνθήκη με τους Βυζαντινούς⁸⁷. Οι συγκρούσεις επίσης με τους Ούννους είχαν ως συνέπεια να παραμελούν οι Πέρσες ορισμένα ζητήματα που αφορούσαν τις σχέσεις τους με το Βυζάντιο, όπως η ανέγερση του οχυρού Δάρας από τον Αναστάσιο⁸⁸. Την εποχή του Αναστάσιου, το οχυρό στις Κάσπιες Πύλες βρισκόταν υπό τον έλεγχο του Ούννου Αμβαζούκη, ο οποίος είχε φιλικές σχέσεις με τους Βυζαντινούς. Λίγο πριν πεθάνει, ο γηραιός Αμβαζούκης ζήτησε από τους Βυζαντινούς χρήματα για να τους παραδώσει το οχυρό και την περιοχή των Κάσπιων Πυλών. Ο αυτοκράτορας, βλέποντας ότι η εκεί φρουρά δεν μπορούσε εύκολα να ανεφοδιαστεί ή να δεχτεί συμμαχική βοήθεια, απέρριψε την πρόταση. Μετά τον θάνατο του Αμβαζούκη, ο χώρος της δικαιοδοσίας του τέθηκε υπό περσικό έλεγχο⁸⁹. Ωστόσο, οι Πέρσες διαμαρτυρήθηκαν εκ νέου το 530 για τη μονομερή υπεράσπιση των Κάσπιων Πυλών⁹⁰.

Γύρω στο 520 ο Ιουστίνος απέστειλε δώρα και ετήσιο φόρο προς τον ηγεμόνα των Σαβείρων Ούννων Ζίλιγibi και ο τελευταίος, αφού έδωσε όρκο στον αυτοκράτορα, συμάχησε μαζί του. Στη συνέχεια όμως ο Ζίλιγibi προσέγγισε τους Πέρσες και με την προτροπή του Καβάδη, εκστράτευσε με είκοσι χιλιάδες άνδρες εναντίον των Βυζαντινών. Ο Ιουστίνος γνωστοποίησε στον Καβάδη τα σχετικά με την παραβίαση του όρκου του Ζίλιγibi, ζήτησε τη φιλία του Πέρση ηγεμόνα και μη υπό των κυνών τούτων παίζεσθαι. Όταν ο Ζίλιγibi επιβεβαίωσε ενώπιον του Καβάδη τα λεγόμενα του Ιουστίνου, ο Καβάδης τον δολοφόνησε, έχοντας την υποψία ότι είχε προσεγγίσει τους Πέρσες με δόλο. Αφού εξόντωσε πολλούς ακόμη Ούννους, ο βασιλέας των Περσών ζήτησε ειρήνη από τον Ιουστίνο⁹¹. Το 528 η Βώα, μετά τον εκχριστιανισμό της, συγκρούστηκε και νίκησε δύο περσόφιλους Ούννους ηγεμόνες, τον Γλωμ και τον

87. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, I, 9. 24, 45: ὕστερον δὲ Πέρσαι τοῦ πρὸς Οὐννοὺς πολέμου σφίσι μηχανομένον ἐς σπονδὰς Ῥωμαίοις ξυνίασιν, αἵπερ αὐτοῖς ἐς ἑπτὰ ἔτη ἐγένοντο, ... BÖRM, *Perser*, 151, 305-306.

88. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, I, 10. 15, 47 και *Περὶ Κτισμάτων*, II, 1. 5-6, 46-47. WINTER - DIGNAS, *Perserreich*, 58. BÖRM, *Perser*, 234.

89. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, I, 10. 9-12, 46-47. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 264. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 68. BÖRM, *Perser*, 211.

90. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, I, 16. 4-8, 80-81. WINTER - DIGNAS, *Perserreich*, 226. BÖRM, *Perser*, 211, 234, 237. ΠΑΤΟΥΡΑ-ΣΠΑΝΟΥ, *Παγκοσμιότητα*, 256.

91. Μαλάλας, *Χρονογραφία*, 17. 10, 341-342. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 285. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 1203-1204. ΠΑΤΟΥΡΑ-ΣΠΑΝΟΥ, *Παγκοσμιότητα*, 257.

Τύραγξ. Ο πρώτος θανατώθηκε στη μάχη ενώ ο δεύτερος στάλθηκε δέσιμος στον Ιουστινιανό και εκτελέστηκε⁹². Το 531 οι Σάβειροι Ούννοι διήλθαν από τις Κάσπιες Πύλες και λεηλάτησαν περιοχές της Αρμενίας, της Μεσοποταμίας και της Μικράς Ασίας. Αφού πρώτα οι Πέρσες αρνήθηκαν ότι υποβοήθησαν την επίθεση, ο στρατηγός της Αρμενίας Δωρόθεος καταδίωξε τους υποχωρούντες εισβολείς και ανέκτησε μέρος από τη λεία τους⁹³.

Τον Σεπτέμβριο του 531, ο Ιουστινιανός πληροφορήθηκε από Πέρση κατάσκοπο ότι οι Ούννοι θα ενώνονταν με τον περσικό στρατό για κοινή επίθεση εναντίον των Βυζαντινών. Θέλοντας να παραπλανήσει τους αντιπάλους του, έστειλε τον κατάσκοπο στους Πέρσες για να τους «αποκαλύψει» ότι ο Ιουστινιανός εξαγόρασε τους Ούννους και οι τελευταίοι θα τους έκαναν επίθεση. Η είδηση αυτή πανικόβαλε τον περσικό στρατό, που τότε πολιορκούσε τη Μαρτυρόπολη. Ο Χοσρόης Α΄, ο οποίος είχε μόλις διαδεχτεί τον Καβάδη, άρχισε διαπραγματεύσεις με τους Βυζαντινούς και έλυσε την πολιορκία της πόλης. Οι ίδιοι οι Ούννοι, μη γνωρίζοντας το τέχνασμα του Ιουστινιανού, εισήλθαν στη βυζαντινή επικράτεια και υποχώρησαν όταν διαπίστωσαν ότι οι Πέρσες δεν είχαν επιτεθεί⁹⁴.

Το 539 ο Χοσρόης κατηγορήσε τον Ιουστινιανό για παραβίαση της συνθήκης του 531, ισχυριζόμενος ότι, εκτός από την προσέγγιση του Άραβα ηγεμόνα Αλαμούνδαρου, ζήτησε από τους Ούννους να επιτεθούν στα περσικά εδάφη. Ο Πέρσης βασιλέας έμαθε τις προθέσεις του αυτοκράτορα όταν οι ίδιοι οι Ούννοι του παρέδωσαν τη σχετική επιστολή του Ιουστινιανού⁹⁵. Το γεγονός αυτό υπενθύμισε στον Χοσρόη και μία αρμενική πρεσβεία, με την επισήμανση ότι ο Ιουστινιανός δεν γνώριζε έως τότε τους Ούννους⁹⁶. Το 541 ο Χοσρόης κατευθύνθηκε προς την Ιβηρία με πρόσχημα την εισβολή ενός ουννικού φύλου στην περιοχή.

92. Βλ. παραπάνω, υποσ. 55. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 265-266. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 538-3B, 1346.

93. Μαλάας, *Χρονογραφία*, 18. 70, 394. Ζαχαρίας Ρήτωρ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 8, 5, 212. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 420-421.2.

94. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, I, 21. 13-16 και 26-28, 112, 114.

95. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, II, 1. 14, 150 και 10. 16, 196. Βλ. επίσης και *Ανέκδοτα*, 11. 12, 72.

96. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, II, 3. 47, 160-161: Ούννους δὲ τοὺς οὐδαμῶθεν αὐτῷ γνωρίμους ἐπὶ τοῖς σοῖς ἔναγχος ἔταιρίζεσθαι πράγμασιν ἐν σπουδῇ ἔσχε; BÖRM, *Perser*, 234.

Την κίνηση του Χοσρόη εναντίον των Ούννων θέλησε να εκμεταλλευθεί ο Βελισάριος για να εισβάλει στα περσικά εδάφη⁹⁷. Τέλος, για να υπερασπιστεί τη χώρα του από περσική επίθεση, καθώς είχε ταχθεί στο πλευρό των Βυζαντινών, ο ηγεμόνας των Λαζών Γουβάζης συμμεάχησε το 548 με τους Αλανούς και τους Σαβείρους Ούννους⁹⁸. Την αμοιβή των Σαβείρων ανέλαβε ο Ιουστινιανός, ο οποίος έστειλε χρήματα και στον Γουβάζη⁹⁹.

Η επιθετική δραστηριότητα των Ούννων στη Βαλκανική παρατηρείται και σε συνεργασία με τους Γότθους. Το 467/69, ο βυζαντινός στρατός, με επικεφαλής τους Αναγάζη, Βασιλίσκο και Όστρου, απέκλεισε ανμία δύναμη Γότθων και Ούννων σε δύσβατη περιοχή. Πιεζόμενοι από την πείνα, οι Γότθοι έστειλαν πρεσβεία στους Βυζαντινούς δεχόμενοι να παραδοθούν εάν τους δινόταν γη. Ζητούσαν μάλιστα από τους βυζαντινούς στρατηγούς να αποφασίσουν οι ίδιοι και να μην χρονοτριβήσουν στέλνοντας τη γοτθική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη. Οι Βυζαντινοί αποφάσισαν να κατανείμουν αναλογικά τους Γότθους στις στρατιωτικές τους μονάδες ώστε να επιμεριστεί η φροντίδα για τον επισιτισμό τους. Ο ουννικής καταγωγής υποστράτηγος Χελχάλ, θέλοντας να στρέψει τους Γότθους που είχε αναλάβει εναντίον των Ούννων, ανέφερε ότι ο αυτοκράτορας θα παραχωρούσε γη μόνο για τους Ούννους, τους οποίους χαρακτήρισε ως ανθρώπους που δεν γνωρίζουν τη γεωργία και *δίκηνη λύκων τὰς αὐτῶν ἐπιόντας διαρπάζεσθαι τροφάς, ὥστε θεραπόντων τάξιν ἐπέχοντας τῆς ἐκείνων ἔνεκα ταλαιπωρεῖσθαι τροφῆς*. Υπενθύμισε επίσης στους Γότθους ότι οι πρόγονοί τους είχαν ορκιστεί να μην συνάψουν ποτέ συμμαχία με τους Ούννους. Έχοντας παρασυρθεί από τα λόγια του Χελχάλ, οι Γότθοι δολοφονούσαν τους Ούννους που βρίσκονταν ανάμεσά τους. Εκμεταλλευόμενοι την αναταραχή, οι Βυζαντινοί εξόντωναν ανεξαιρέτως τους *βάρβαρους*, έως ότου οι Γότθοι αντελήφθησαν τον δόλο και ένα τμήμα τους κατόρθωσε να διαφύγει διασπώντας τις βυζαντινές γραμμές¹⁰⁰. Γνωρίζουμε επίσης τον ουννικής καταγωγής Μούνδο (Mundo), ηγέτη

97. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, II, 15. 35, 221· 16. 3-4, 222.

98. Στο ίδιο, II, 29. 29, 293-294. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 559-560.

99. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, II, 30. 28, 300: *βασιλεὺς δὲ Ἰουστινιανὸς Σαβείρων μὲν τῷ ἔθνει τὰ ξυγκείμενα χρήματα ἔπεμψε, Γουβάζην δὲ καὶ Λαζοὺς χρήμασι ἄλλοις δεδώρηται.*

100. Πρίσκο, *Ἱστορία*, 49, 356-358. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 125-127, 282. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 283-284. WOLFRAM, *Goths*, 265.

πολεμικών ομάδων, με τις οποίες κυρίευσε την μη ταυτισθείσα πόλη Herla στον Δούναβη και εγκαταστάθηκε εκεί. Ο Μούνδος συμμάχησε με τον Θεοδώριχο Αμαλό και το 505 ήλθε αντιμέτωπος με τον βυζαντινό στρατηγό Σαβινιανό στο *Horreum Margi* (σημ. *Ćurčija* στη Σερβία). Έχοντας στο πλευρό του και τις δυνάμεις του Γότθου στρατηγού Pitzia, ο Μούνδος επικράτησε στη σύγκρουση με τον Σαβινιανό¹⁰¹.

Οι Ούννοι αποτέλεσαν πολιτικό παράγοντα και στις σχέσεις του Βυζαντίου με τους λαούς της Μαύρης Θάλασσας και του Καύκασου. Σύμφωνα με τον Προκόπιο, όταν οι Τετραξίτες Γότθοι έστειλαν το 547/48 πρεσβεία στον Ιουστινιανό προκειμένου να ζητήσουν χριστιανό επίσκοπο, συμβούλευσαν τον αυτοκράτορα να ακολουθήσει τακτική υποκίνησης συγκρούσεων μεταξύ των νομάδων διότι αυτό θα ήταν επωφελές για τους Βυζαντινούς, ενώ οι Τετραξίτες ήλπιζαν ότι θα απαλλάσσονταν από τον φόβο που είχαν για τους Ουτιγούρους¹⁰². Ακόμη, όταν οι Βυζαντινοί κατέστειλαν την εξέγερση των Αβασγών το 548, ο ηγεμόνας τους Οψίτης διέφυγε με λίγους άνδρες προς τους γειτονικούς Ούννους του Καύκασου¹⁰³.

Οι νομάδες μισθοφόροι

Εκτός από τους Ούννους μισθοφόρους που εισέρχονταν στις τάξεις του ύστερου ρωμαϊκού και πρώιμου βυζαντινού στρατού από τα τέλη του 4ου αιώνα, παρατηρούμε στα τέλη του 5ου αιώνα και την είσοδο Βούλγαρων μισθοφόρων. Αφορμή για αυτό υπήρξε η δραστηριότητα των Οστρογότθων Θεοδώριχου Αμαλού και Θεοδώριχου Στράβωνα στη

101. Ιορδάνης, *Romana*, 387, 52 και *Getica* LVIII, 300-301, 135. Μαρκελλίνος Κόμης, *Χρονικό*, 505, 96. Ennodius, Magnus Felix, *Panegyricus dictus clementissimo regi Theoderico ab Ennodio dei famulo*, εκδ. F. VOGEL [MGH AA 7 (CCLXIII)], Berlin 1885, XII. 63, 210-211: *quibus ibi ordinationem moderantibus per foederati Mundonis adtrectionem Graecia est professa discordiam, secum Vulgares suos in tutela deducendo, quibus inter Martios conflictus castelli vice usa minitatur*. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 767-768, 967-968.5. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 18. WOLFRAM, *Goths*, 322. CROKE, *Count Marcellinus*, 67-68. ZIEMANN, *Entstehung*, 48.

102. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, VIII, 4. 12-13, 502-503. ΠΑΤΟΥΡΑ-ΣΠΑΝΟΥ, *Παγκοσμιότητα*, 254-255.

103. Προκόπιος, *Ἐπιτομὴ τῶν Πολέμων*, VIII, 9. 29, 530: *Ἄψιτης μὲν οὖν, ὁ τῶν Ἀβασγῶν ἄρχων, ξὺν ὀλίγοις τισὶ φυγεῖν ἴσχυσεν, ἔς τε Οὐννοὺς τοὺς πλησιοχώρους καὶ ὄρος τὸ Καυκάσιον ἀνεχώρησε*.

Θράκη, η οποία ανάγκασε τον αυτοκράτορα Ζήνωνα να αναζητήσει τη συνδρομή βουλγαρικών στρατευμάτων. Η πρώτη επαφή των Βουλγάρων ως μισθοφόρων με τους Βυζαντινούς πραγματοποιήθηκε γύρω στο 480-482, η βοήθειά τους ωστόσο δεν ήταν αρκετή καθώς ο Θεοδώριχος Στράβων (ο Τριαρίου) επικράτησε στη μάχη εναντίον τους¹⁰⁴. Σε νίκη του νεαρού τότε Θεοδώριχου Αμαλού εναντίον των Βούλγαρων (πιθανόν το 486) αναφέρεται ένας πανηγυρικός του Εννόδιου¹⁰⁵ ενώ σύμφωνα με μία αμφιλεγόμενη μαρτυρία του Παύλου Διάκονου, ο Θεοδώριχος Αμαλός νίκησε τους Βούλγαρους κοντά στο Σίρμιο κατά την πορεία του προς την Ιταλία το 488¹⁰⁶. Παρεμφερής και εξίσου αμφιλεγόμενη είναι η μαρτυρία του Κασσιόδωρου για νίκη του Θεοδώριχου Αμαλού απέναντι στους Βούλγαρους, η οποία συνοδεύτηκε από την κατάληψη του Σίρμιου¹⁰⁷.

Οι νομάδες μισθοφόροι, από τους οποίους αρκετοί απέκτησαν ηγετικές θέσεις στον βυζαντινό στρατό, αναφέρονται συχνά κατά το διάστημα από το 453 έως το 558, ιδιαίτερα στη διάρκεια των μακροχρόνιων πολέμων του Ιουστινιανού εναντίον των Περσών και των λαών της Δύσης. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα σταδιοδρομίας

104. Ιωάννης Αντιοχεύς, *Ιστορία Χρονική* (ROBERTO), 303, 516: *Καὶ ἡ τῶν Θεωδερίχων συζυγία αὐθις τὰ Ῥωμαίων ἐτάραττε, καὶ τὰς περὶ τὴν Θράκην πόλεις ἐξεπόρθει, ὡς ἀναγκασθῆναι τὸν Ζήνωνα τότε πρῶτον τοὺς καλουμένους Βουλγάρους εἰς συμμαχίαν προτρέψασθαι. Ἐπειδὴ δὲ Θεωδέριχος ὁ Τριαρίου ἐπιτυχὸν πρὸς τοὺς Οὐνους ἔπραξε πολέμῳ, ...* BÓNA, Auftreten, 82 (το 480). GJUZELEV, Protobulgarians, 16 (το 480). WOLFRAM, *Goths*, 276 (το 480/81). ROMAŠOV, *Bolgarskie plemena*, 208 (481). MAZAL, *Justinian I.*, 182. ZIEMANN, *Entstehung*, 44-45 (480-482).

105. Ennodius, *Magnus Felix, Panegyricus*, V. 19-21, 205: *stat ante oculos meos Vulgarum ductor libertatem dextera tua adserente prostratus, nec extinctus, ne periret monumentis, nec intactus, ne viveret adrogantiae, in gente indomita domesticus adstipulator superfuturus roboris tui. Qui si sufficiens leto vulnus excepisset, personam vicerat; quod in luce substitit, submisit originem.* GJUZELEV, Protobulgarians, 16-17. ZIEMANN, *Entstehung*, 45-46.

106. Παύλος Διάκονος, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, XV, 213-214: *at tamen prius quam Italiam adventaret, Trapstila Gepidarum regem insidias sibi molientem bello superans extinxit, Busan quoque Vulgarorum regem magna simul cum suis agminibus caede prostravit. egressus itaque a Misia cum omni Ostrogothorum multitudine universaque supellectili per Sirmium Pannoniasque iter faciens ad Italiam venit.* BÓNA, Auftreten, 94-97. GJUZELEV, Protobulgarians, 17. ZIEMANN, *Entstehung*, 46-47.

107. Κασσιόδωρος, *Χρονικό*, εκδ. TH. MOMMSEN, *Cassiodori Senatoris Chronica* [MGH, AA 11/2], 160 (504): *Hoc cons. virtute dn. regis Theoderici victis Vulgaribus Sirmium recepit Italia.* Βλ. σχετικά, ZIEMANN, *Entstehung*, 48-49.

αποτελεί η περίπτωση του Αλανού *magister militum* και πατρίκιου Άσπαρος¹⁰⁸. Στην αρχή της βασιλείας του Αναστάσιου, ο γοθτικής καταγωγής Ιωάννης ο Σκύθης, μαζί με τους υποστράτηγους Σιγίζαν και Ζόλβων που καθοδηγούσαν ουννικά στρατεύματα, νίκησε τις δυνάμεις των στασιαστών Ισαύρων¹⁰⁹. Ως Ούννος (ή Γότθος) στην καταγωγή έχει θεωρηθεί και ο Σκύθης στρατηγός Άλαθαρ, ο οποίος υπηρέτησε στον στρατό του Αναστάσιου¹¹⁰. Η συμμαχία των Ούννων και η επάνδρωση των δυνάμεών του με αυτούς φαίνεται ότι ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για τον σφετεριστή Βιταλιανό ώστε να εξεγερωθεί εναντίον του Αναστάσιου με ορμητήριο τη βορειοανατολική Βαλκανική. Ούννοι και Βούλγαροι στρατιώτες χρησιμοποιήθηκαν από τον Βιταλιανό τόσο στις χερσαίες όσο και στις ναυτικές επιχειρήσεις μεταξύ 513 και 515¹¹¹.

Θέλοντας να ενισχύσει τον ηγεμόνα της Ιβηρίας Γουργένη, ο οποίος δεχόταν ισχυρή πίεση από τους Πέρσες, ο αυτοκράτορας Ιουστίνος επιχείρησε να στρατολογήσει Ούννους μισθοφόρους που ζούσαν μεταξύ των βυζαντινών πόλεων Βόσπορου και Χερσώνας στην Κριμαία. Όταν η στρατολόγηση δεν κατέστη εφικτή, ο αυτοκράτορας έστειλε σε βοήθεια του Γουργένη τον στρατηγό Πέτρο με άλλους Ούννους μισθοφόρους¹¹². Σύμφωνα με τον Θεοφάνη, οι αιχμάλωτοι Βούλγαροι που έπεσαν στα χέρια του Μούνδου το 530, στάλθηκαν στην Αρμενία και τη Λαζική και εντάχθηκαν στα αυτοκρατορικά στρατεύματα¹¹³. Από τις επιχειρήσεις

108. Για τον Άσπαρ, βλ. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 164-169. B. CROKE, *Dynasty and Ethnicity: Emperor Leo and the Eclipse of Aspar*, *Chiron* 35 (2005), 147-203, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

109. Ιωάννης Αντιοχεύς, *Ιστορία Χρονική* (ROBERTO), 308, 530-532. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 278, 284. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 1010, 1205.

110. Ιωάννης Αντιοχεύς, *Ιστορία Χρονική* (ROBERTO), 311, 536-538. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 286. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 49-50. ZIEMANN, *Entstehung*, 85.

111. Ιωάννης Αντιοχεύς, *Ιστορία Χρονική* (ROBERTO), 311, 536-542: τότε δὲ τῶν Ούννων ἀπάντων συναθροισθέντων ... Πβλ. Μαλάλας, *Χρονογραφία*, 16. 16, 329, 331-332. Ευάγγελος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* 2, 3. 43, 438. BONA, *Auftreten*, 98. GRUZELEV, *Protobulgarians*, 18. MAZAL, *Justinian I*, 182. ZIEMANN, *Entstehung*, 84-86. Για την εξέγερση του Βιταλιανού, βλ. Σ. ΠΑΤΟΥΡΑ-ΣΠΑΝΟΥ, *Η επανάσταση του Βιταλιανού της Θράκης και οι πολιτικοί ελιγμοί του Αναστασίου*, στο: *Η μεθόριος του Δούναβη*, 181-193.

112. Προκόπιος, *Ἰστορία τῶν Πολέμων*, I, 12. 6-9, 56-57. MAZAL, *Justinian I*, 49.

113. Θεοφάνης, *Χρονογραφία*, 219: Τοὺς δὲ αἰχμαλώτους τῶν Βουλγάρων ἔπεμψεν ὁ βασιλεὺς εἰς Ἀρμενίαν καὶ εἰς Λαζικήν, καὶ κατετάγησαν ἐν τοῖς νομιεριοῖς ἀριθμοῖς. ZIEMANN, *Entstehung*, 58-59. Για τη σύγκρουση βλ. παραπάνω, υποσ. 59.

στη Βαλκανική επίσης γνωρίζουμε τον ουννικής καταγωγής υποστράτηγο Ασκούμ¹¹⁴.

Εξετάζοντας τις συγκρούσεις με τους Πέρσες την εποχή του Ιουστινιανού, στη μάχη του Δάρας τον Ιούνιο του 530 πήραν μέρος οι Ούννοι Σουνίκας και Αϊγάν, οι οποίοι διοικούσαν 600 ιππείς στην αριστερή πλευρά της βυζαντινής παράταξης. Στη δεξιά πλευρά τοποθετήθηκαν άλλοι 600 ιππείς υπό την καθοδήγηση των Ούννων Σίμμα και Ασκάν¹¹⁵. Στη μάχη του Καλλίνικου τον Απρίλιο του 531, όπου επικράτησαν οι Πέρσες, ο Ασκάν έπεσε στο πεδίο της μάχης¹¹⁶. Ούννοι μισθοφόροι συμμετείχαν και στην πολιορκία της Έδεσσας το 544, κατά την οποία αναφέρεται ότι ο Αργήκ σκότωσε 27 άνδρες από το περσικό απόσπασμα που δημιουργούσε τεχνητό λόφο¹¹⁷. Κατά την πολιορκία της Πέτρας το 551, στο πλευρό των Βυζαντινών τάχθηκαν οι Σάβειροι Ούννοι αφού έλαβαν χρηματικά ανταλλάγματα. Οι Σάβειροι, χρησιμοποιώντας καινοτόμες τεχνικές, κατασκεύασαν για λογαριασμό των Βυζαντινών τρεις πολιορκητικούς κριούς ώστε να καμφθεί η αντίσταση της πόλης¹¹⁸.

Στη διάρκεια των βυζαντινοπερσικών συγκρούσεων στη Λαζική το 556, ο Ούννος ταξίαρχος Ελμινζούρ κυριεύσε με 2.000 ιππείς τη Ροδόπολη¹¹⁹, ενώ στην πολιορκία της Αρχαιόπολης τις τάξεις των Βυζαντινών πλαισιώναν γύρω στους 2.000 Σάβειροι Ούννοι μισθοφόροι υπό την ηγεσία του Βαλμάχ, του Κούτιλζι και του Ίλιγερ¹²⁰. Έχοντας ειδοποιηθεί στη διάρκεια της νύχτας για επικείμενη επίθεση εναντίον τους, οι Σάβειροι Ούννοι βγήκαν από το οχυρωμένο στρατόπεδό τους,

114. Βλ. παραπάνω, υποσ. 63.

115. Προκόπιος, *Ἰστὸριῶν Πολέμων*, I, 13. 20-21, 62-63. Για τις ενέργειές τους κατά τη μάχη, βλ. επίσης στο ίδιο, 14. 39-51, 71-73. Ζαχαρίας Ρήτωρ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, IX. 3, 224-225, σύμφωνα με τον οποίο ο Ούννος στρατηγός Σουνίκα είχε εκχριστιανιστεί. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 279, 284-285. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 32-33, 133-3B, 1152-1153, 1206-1207. Για τις συγκρούσεις του Ιουστινιανού με τους Πέρσες, βλ. MAZAL, *Justinian I.*, 106-123.

116. Προκόπιος, *Ἰστὸριῶν Πολέμων*, I, 18. 38, 97.

117. Στο ίδιο, II, 26. 25-26, 272. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 279.

118. Προκόπιος, *Ἰστὸριῶν Πολέμων*, VIII, 11. 25-32, 538-340. ΛΟΥΙΤΗΣ, *Ιουστινιανός*, 313. ΚΑΡΑΡΑΣ, *Άβαροι*, 228.

119. Αγαθίας, *Ἰστοριῶν*, Δ, 15. 1-3, 140-141. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 271. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 440.

120. Αγαθίας, *Ἰστοριῶν*, Γ, 17. 5, 106. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 276. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 170, 365, 618.

αφήνοντας ανοικτή την είσοδο. Όταν οι σύμμαχοι των Περσών Διλιμνίτες εισήλθαν σε αυτό, οι Σάβειροι επιτέθηκαν από όλες τις πλευρές και τους εξουδετέρωσαν¹²¹. Επίσης, αναφέρεται ο Ούννος λοχαγός Ελμίγγειρος, ο οποίος μαζί με τον Άντη ταξίαρχο Δαβραγέζα χρησιμοποίησαν δέκα πλοιάρια (επακτρίδες) για να κινηθούν με τα στρατεύματά τους σε ποταμό¹²². Από την άλλη πλευρά, πολυάριθμοι Ούννοι πλαισίωσαν και τις τάξεις των Περσών. Σύμφωνα με τον Ζαχαρία Ρήτορα, ένας από τους λόγους που οδήγησαν τον Ιουστινιανό να συνάψει ειρήνη με τον Χοσρόη Α΄ το 531 ήταν και οι καταστροφικές συνέπειες στον αγροτικό πληθυσμό από τις επιθέσεις των Ούννων μισθοφόρων του σασσανιδικού στρατού¹²³.

Στις επιχειρήσεις εναντίον των Βάνδαλων στην Αφρική έλαβαν μέρος 600 Ούννοι ιπποτοξότες υπό τον Σιννίωνα και τον Βάλα καθώς και ο Ούννος άρχων του ιππικού Αϊγάν, δορυφόρος του Βελισάριου¹²⁴. Ο τελευταίος συμμετείχε και στη μάχη του Τρικάμαρου, στο δεξιό κέρασ της βυζαντινής παράταξης¹²⁵. Κατά την πορεία του Βελισάριου προς την Καρχηδόνα, οι Ούννοι στρατιώτες είχαν τοποθετηθεί στο αριστερό τμήμα της παράταξης και πολέμησαν στη μάχη του Δέκιμου¹²⁶. Πριν από τη σύγκρουση επίσης, εξόντωσαν 2.000 Βάνδαλους που καθοδηγούσε ο Γιβαμούνδος, ανηψιός του Γελίμερου¹²⁷. Στη μάχη του Τρικάμαρου, το απόσπασμα των Ούννων τοποθετήθηκε σε ξεχωριστή θέση καθώς αυτοί

121. Αγαθίας, *Ιστοριών*, Γ, 18. 4-9, 107-108.

122. Στο ίδιο, Γ, 21. 6, 111-112: *ὥστε δὲ ταύτας δὴ τὰς ἐν τῷ ποταμῷ ναῦς ἥκιστα ὑπὸ του πημαίνεσθαι, Δαβραγέζας, Ἄντης ἀνὴρ, ταξίαρχος, καὶ Οὐννός τις λοχαγός, Ἐλμίγγειρος ὄνομα, ...* MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 271, 276. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 440.

123. Ζαχαρίας Ρήτωρ, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, IX. 7, 230. Για τους Ούννους μισθοφόρους στον σασσανιδικό στρατό, βλ. επίσης στο ίδιο, IX. 6, 229. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, I, 7. 8, 31· I, 15. 1 και 6, 74-75· II, 26. 5-9, 269· VIII, 13. 6-7, 553-554· VIII, 17. 10, 578. Στο ίδιο, I, 8. 13, 39. (Εφθαλίτες Ούννοι). Επίσης, *Ανέκδοτα*, 2. 29, 18· 11. 12, 72. Για τους Ούννους στην υπηρεσία των Γότθων, βλ. Αγαθίας, *Ιστοριών*, Β, 13. 3, και 14. 1-5, 57-58.

124. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, III, 11. 7-12, 361-362. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 264, 278-279, 284. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 169· 3B, 1156. SYRBE, *Reiternomaden*, 296. Για τη βυζαντινή εκστρατεία στην Αφρική, βλ. MAZAL, *Justinian I.*, 128-143. ΛΟΥΠΗΣ, *Ιουστινιανός*, 175-192.

125. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, IV, 3. 4, 428.

126. Στο ίδιο, III, 17. 3, 385· 18. 3, 389· 19. 33, 396.

127. Στο ίδιο, III, 18. 12-19, 390-391.

συνήθιζαν -και επιθυμούσαν- να μην αναμιγνύονται με τους βυζαντινούς στρατιώτες¹²⁸. Μετά το τέλος του βανδαλικού πολέμου, παρέμειναν στη βόρεια Αφρική αποσπάσματα Ούννων, τα οποία συμμετείχαν στις συγκρούσεις με τους Μαυρούσιους. Στη διάρκεια αυτών καταγράφεται ο θάνατος του Αϊγάν¹²⁹ και η παρουσία 80 Ούννων στις δυνάμεις του βυζαντινού στασιαστή Στότζα, ο οποίος είχε συμμαχήσει με τους Μαυρούσιους¹³⁰. Στις πολεμικές επιχειρήσεις μεταξύ 533 και 535 εναντίον των Βάνδαλων και των Μαυρούσιων μετείχε και ο πιθανότατα ουννικής καταγωγής Αλθίας, ο οποίος αναφέρεται ως *άρχων των φοιδεράτων* και σε άλλη περίπτωση ως επικεφαλής αποσπάσματος 70 Ούννων¹³¹.

Στον Οστρογοθτικό πόλεμο, ο Βελισάριος είχε υπό τις εντολές του διακόσιους Ούννους και τριακόσιους Μαυρούσιους κατά την απόβασή του στη Σικελία το 535¹³². Στη διάρκεια των συγκρούσεων στη Ρώμη το 536/37, γνωρίζουμε την άφιξη 1.600 ιππέων για την ενίσχυση του Βελισάριου, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν Ούννοι, Σλάβοι και Άντες¹³³, τη συμμετοχή Ούννων μισθοφόρων στις μάχες με τους Γότθους¹³⁴, καθώς και ορισμένους από τους *Μασσαγέτες* δορυφόρους του Βελισάριου, όπως ο Ζαρτήρ, ο Χορσομάνος, ο Αισχιμάνος¹³⁵ και ο Βώχας¹³⁶. Ομοεθνής τους

128. Στο ίδιο, IV, 3, 7, 429: *οί γάρ Οὔννοι ἅπαντες ἐν ἄλλῃ ἐτάξαντο χώρα, εἰθισμένον μὲν σφίσι καὶ πρότερον ἤκιστα ἐπιμίγνυσθαι τῷ Ῥωμαίων στρατιῶ, τότε δὲ καὶ ἐν νῶ ἃ προδεδήλωται ἔχουσιν οὐκ ἦν βουλομένοις ξὺν τῇ ἄλλῃ στρατιᾷ τάσσεσθαι.*

129. Στο ίδιο, IV, 10, 3-10, 459-460.

130. Στο ίδιο, IV, 27, 8, 541.

131. Στο ίδιο, III, 11, 5-6, 361· IV, 3, 4, 428· IV, 13, 2 και 12, 475-477. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 274. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 49-50.

132. Προκόπιος, Ὑπὲρ τῶν Πολέμων, V, 5, 4, 25. ΛΟΥΓΓΗΣ, *Ιουστινιανός*, 169 και για τον Οστρογοθτικό πόλεμο, βλ. επίσης, 205-223, 259-271, 281, 309-326, 338-339. MAZAL, *Justinian I.*, 144-175.

133. Προκόπιος, Ὑπὲρ τῶν Πολέμων, V, 27, 1-2, 130. MAZAL, *Justinian I.*, 151-152.

134. Προκόπιος, Ὑπὲρ τῶν Πολέμων, VI, 1, 4-10, 150-151· VI, 4, 11-12 και 16-18, 166-168.

135. Στο ίδιο, V, 16, 1, 83: *... πολλοὺς τῶν αὐτοῦ ὑπασιπιστῶν ξὺν δορυφόροις ἄλλοις τε καὶ Ζαρτήρι καὶ Χορσομάνῳ καὶ Αἰσχιμάνῳ τοῖς Μασσαγέταις ...* MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 264-266. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 20, 302-303· 3B, 1415, ο οποίος ταυτίζει με τον Χορσομάνο τον δορυφόρο Χορσάμαντι. Για τον τελευταίο, βλ. Προκόπιος, Ὑπὲρ τῶν Πολέμων, VI, 1, 21-34, 153-154. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 265.

136. Προκόπιος, Ὑπὲρ τῶν Πολέμων, VI, 2, 10-36, 155-159. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 280. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 235.

ήταν και ο Γουβουλγουδού, δορυφόρος του *magister militum* Βαλεριανού το 538¹³⁷. Γνωρίζουμε επίσης τον Ούννο Οδολγάν, διοικητή της βυζαντινής φρουράς στην Περούτζια το 546, και τον *Μασσαγέτη* Χαλαζάρ, επικεφαλής 300 Ιλλυριών ιππέων το 548¹³⁸. Μεγάλος αριθμός Ούννων μισθοφόρων αναφέρεται να υπηρετεί στην Ιταλία υπό τις εντολές του Ναρσή το 552 και να μετέχει στην αποφασιστική μάχη των Βουσταγαλλώρων (*Busta Gallorum*)¹³⁹. Ο Ναρσής χρησιμοποίησε το τέχνασμα της προσπονητής φυγής με αναστροφή κατά τη νίκη του εναντίον των Φράγκων κοντά στο Ρίμινι το 553, το οποίο ο Αγαθίας αποδίδει στους Ούννους¹⁴⁰. Τέλος, Ούννοι μισθοφόροι υπό τον Ουλδάχ συμμετείχαν το 554 σε ενέδρα εναντίον των Φράγκων έξω από το Πέζαρο¹⁴¹.

Ο ιστορικός Προκόπιος δεν παραλείπει να πλέξει το εγκώμιο των Ούννων για τη δεινότητά τους στην έφιππη τοξοβολία ή την ανδρεία τους¹⁴², γεγονός που προφανώς δεν αγνοούσε ο Βελισάριος όταν το 542 ζητούσε από τον Ιουστινιανό την αποστολή στην Ιταλία Ούννων και άλλων βάρβαρων μισθοφόρων¹⁴³. Λίγο νωρίτερα, βυζαντινές ενισχύσεις που περιελάμβαναν μικρό αριθμό Ούννων είχαν ήδη αποπλεύσει προς τα εκεί¹⁴⁴. Πέρα από τα θετικά όμως, αναφέρονται και παραδείγματα είτε απειθαρχίας είτε προδοτικής συμπεριφοράς των Ούννων μισθοφόρων ή

137. Προκόπιος, *Ἐπιπέδων Πολέμων*, VI, 13, 14, 208. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 281. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 560.

138. Προκόπιος, *Ἐπιπέδων Πολέμων*, VII, 23, 6, 400· VII, 30, 6, 427. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 281, 283. MARTINDALE, *Prosopography*, 3A, 280.

139. Προκόπιος, *Ἐπιπέδων Πολέμων*, VIII, 26, 13, 631· 31, 3, 651. WOLFRAM, *Goths*, 304. MAZAL, *Justinian I.*, 169. Β. ΒΑΣΙΛΟΥ – Σ. ΛΑΜΠΙΑΚΗΣ – Μ. ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ – Τ. ΛΟΥΠΗΣ, *Βυζαντινά Στρατεύματα στη Δύση*, Αθήνα 2008, 120-123.

140. Αγαθίας *Ἱστοριῶν*, A, 22, 1-7, 38-39 (22.1, 38): Ὡς δὲ οὐδὲν ἐπημαίνοντο, διαλογισάμενος ἅπαντα ὁ Ναρσῆς βαρβαρικὴν τινα στρατηγίαν καὶ μᾶλλον τοῖς Οὐννοῖς μεμελετημένην ἐμηχανᾶτο. ΚΑΡΔΑΡΑΣ, *Άβαροι*, 220. Βλ. καὶ *Βυζαντινά Στρατεύματα στην Δύση*, 129-130.

141. Αγαθίας, *Ἱστοριῶν*, B, 2, 5-3, 1, 42-43. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 285.

142. Προκόπιος, *Ἐπιπέδων Πολέμων*, V, 27, 27, 133-134· VI, 1, 9-10, 151: ἐπεὶ δὲ οἱ *Μασσαγέται*, τοξόται μὲν ἀγαθοὶ ὄντες, ἐς πολλὴν δὲ ὄμιλον βάλλοντες, τοξεύματι σχεδόν τι ἐκάστω πολεμίου ἀνδρὸς ἐπετύγγανον, ... Στο ἴδιο, I, 15, 1, 74: Οὐννοὶ τε αὐτοῖς οἱ Σάβειροι καλούμενοι τρισχίλιοι ξυνήσαν, μαχημώτατον ἔθνος.

143. Προκόπιος, *Ἐπιπέδων Πολέμων*, VII, 12, 10, 348. ΛΟΥΠΗΣ, *Ιουστινιανός*, 303.

144. Προκόπιος, *Ἐπιπέδων Πολέμων*, VII, 6, 10, 322: ξυνέπλεον δὲ αὐτοῖς καὶ Οὐννοὶ ὀλίγοι.

αξιωματούχων. Ο Ούννος ηγεμόνας Ταρράχ, σύμμαχος του Βιταλιανού, είχε εξοντώσει το 513 τον αιχμάλωτο βυζαντινό στρατηγό Κύριλλο. Ωστόσο, το 515 ένας άλλος Ούννος, ο Τουργούν, συνέλαβε έναντι αμοιβής και παρέδωσε αιχμάλωτο στον Αναστάσιο τον Ταρράχ. Ο τελευταίος, αφού πρώτα βασανίστηκε, ρίχτηκε στην πυρά¹⁴⁵. Όταν ο βυζαντινός στόλος απέπλευσε το 533 για την Αφρική, και κατά την παραμονή του στην Άβυδο, δύο Ούννοι στρατιώτες σε κατάσταση μέθης δολοφόνησαν έναν συμπατριώτη τους και τιμωρήθηκαν από τον Βελισάριο με ανασκολοπισμό. Μπροστά στην αντίδραση των άλλων Ούννων στρατιωτών, οι οποίοι αρνήθηκαν να αποδεχτούν μία τιμωρία που δεν αντιστοιχούσε στα δικά τους ήθη, αλλά και των Βυζαντινών οπλιτών, ο Βελισάριος δικαιολόγησε την απόφασή του με λόγο προς το στράτευμα¹⁴⁶. Ο αμφίβολος χαρακτήρας των Ούννων φάνηκε μετά τη μάχη στο Δέκιμο, όταν τόσο οι Βάνδαλοι όσο και οι Βυζαντινοί προσπαθούσαν να τους δελεάσουν με υψηλότερα ανταλλάγματα ώστε να τους έχουν με το μέρος τους¹⁴⁷. Επίσης, πριν από την αναμέτρηση στο Τρικάμαρο, οι Ούννοι αποφάσισαν να μείνουν ουδέτεροι και να ταχθούν στο πλευρό του νικητή ανάλογα με την έκβαση της μάχης. Έτσι, όταν οι Βάνδαλοι τράπηκαν σε φυγή, οι Ούννοι τους καταδίωξαν¹⁴⁸.

Σύμφωνα με τον Προκόπιο, δέκα Ούννοι μισθοφόροι διέφυγαν το 533/34 από τη βόρεια Αφρική προς την Ιταλία και τέθηκαν στην υπηρεσία του Γότθου Ουλίαςρη, φρούραρχου της Νεάπολης¹⁴⁹. Το 548 στην Καμπανία, ο *magister militum* Ιωάννης προδόθηκε από τους Βούλγαρους μισθοφόρους του και δέχθηκε νυκτερινή επίθεση από τον Τοτίλα¹⁵⁰. Σχετικά με τους Κουτριγούρους, ο Προκόπιος σημειώνει ότι αν και δέχονταν πολλά ετήσια δώρα από τον Ιουστινιανό, συνέχιζαν να

145. Ιωάννης Αντιοχεύς, *Ιστορία Χρονική* (ROBERTO), 311, 540-542. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 285. MARTINDALE, *Prosopography* 2, 1052-1053, 1133.

146. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, III, 12, 8-22, 366-368.

147. Στο ίδιο, IV, 1, 5-11, 419-421.

148. Στο ίδιο, IV, 2, 3, 423-424 3. 16, 430.- *Βυζαντινά Στρατεύματα στην Δύση*, 50-52.

149. Προκόπιος, *Ἐπὲρ τῶν Πολέμων*, V, 3, 15, 17. MARTINDALE, *Prosopography*, 3B, 1388-1389.2.

150. Κόμης Μαρκελλίνος, *Χρονικό*, 548.1, 108: *Iohannes magister militum in Campania praedans Gothos nonnullas liberat senatrices. Qui postea patitur nocturnum Totilae superuentum Bulgarum suorum proditione*. GJUZELEV, *Protobulgarians*, 20. CROKE, *Count Marcellinus*, 227. ZIEMANN, *Entstehung*, 92.

διενεργούν επιδρομές νότια του Δούναβη, ευρισκόμενοι σε ένα ιδιότυπο καθεστώς συμμάχου και εχθρού της αυτοκρατορίας¹⁵¹. Η εκδικητικότητα των νομάδων μισθοφόρων επίσης αυξανόταν υπέρμετρα σε κάποιες περιπτώσεις, όπως κατά την κατάληψη της Νεάπολης το 536, όπου οι Ούννοι εξόντωναν ακόμη και εκείνους που είχαν καταφύγει στα ιερά¹⁵². Ούννοι μισθοφόροι αναφέρονται και στις τάξεις των Οστρογόθων, όπως ο Ράγναρις, ο οποίος καταγόταν από τους Βίτγορες¹⁵³. Για την εποχή του Ιουστινιανού γνωρίζουμε ότι ένα βυζαντινό οχυρό στον Κάτω Δούναβη έφερε το όνομα των Ούννων¹⁵⁴ καθώς και ότι στην Τόμιν της Μαύρης Θάλασσας στάθμευε τμήμα Ούννων τοξοτών¹⁵⁵.

Θα πρέπει τέλος να σημειωθεί ότι η εισδοχή νομάδων μισθοφόρων στον πρώιμο βυζαντινό στρατό επέφερε μία σειρά μεταβολών αναφορικά με τον οπλισμό και τις τακτικές του. Σε γενικές γραμμές, παρατηρείται αύξηση της σπουδαιότητας του τόξου και μάλιστα του ουννικού (σύνθετου ή παλίντονου), η χρήση του οποίου αποκτά διαρκώς μεγαλύτερη σημασία στο ιππικό (*ιπποτοξότες*). Νομαδική επίδραση αποδίδεται επίσης στη χρήση μικρής στρογγυλής ασπίδας δίχως λαβή από τους βυζαντινούς ιππείς, η οποία προστάτευε το πρόσωπο και τον λαιμό. Από την άλλη πλευρά, μία σειρά τεχνασμάτων και τακτικών ιδιαίτερα προσφιλείς στους νομαδικούς λαούς (όπως η προσποιητή φυγή με αναστροφή ή η σφηνοειδής παράταξη) που παρατηρούνται στον βυζαντινό στρατό κατά

151. Προκόπιος, *Ἰστορίαι τῶν Πολέμων*, VIII, 5. 16, 506: *καὶ δῶρα μὲν πολλὰ πρὸς βασιλέως ἀνὰ πᾶν ἔτος κομίζονται, καὶ ὡς δὲ διαβαίνοντες ποταμὸν Ἰστρον καταθέουσιν ἔσαι τὴν βασιλέως χώραν, ἔνοσπονδοὶ τε καὶ πολέμοιοι Ῥωμαίοις ὄντες*. Βλ. επίσης, Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα*, 11. 5-8, 71.

152. Προκόπιος, *Ἰστορίαι τῶν Πολέμων*, V, 10. 29, 54: *... ἔξ τε τὰς οἰκίας ἐσβάλλοντες παῖδας μὲν καὶ γυναῖκας ἠνδραπόδισαν, τὰ δὲ χρήματα ἐλήσαντο, καὶ πάντων μάλιστα οἱ Μασσαγέται, οἳ οὐδὲ τῶν ἱερῶν ἀπεχόμενοι πολλοὺς τῶν ἐς αὐτὰ φυγόντων ἀνείλον, ἕως Βελισάριος πανταχόσε περιὼν διεκώλυσε τε ...*

153. Αγαθίας, Β, 13. 3, 57· 14. 1-5, 58. MAENCHEN-HELFFEN, *Hunnen*, 264, 299. MARTINDALE, *Prosopography*, 3B, 1076.

154. Προκόπιος, *Περὶ Κτισμάτων*, IV, 6. 33, 130: *παρὰ δὲ τοῦ ποταμοῦ τὴν ὄχθην φρούριον παλαιόν, Οὔννων ὄνομα, ἐπιμελείας ἤξιωσε τὰ τε ἄλλα καὶ ἀμφὶ τῷ περιβόλῳ πολλῆς*. S. PATOURA-CHATZOPOULOS, *L'oeuvre de reconstitution du limes danubien à l' époque de l'empereur Justinien Ier (territoire roumain)*, RESSE 18/1 (1980), 107.

155. Η μαρτυρία αυτή προέρχεται από επιγραφή: *Ἐνταῦθα κείτε Ἄταλα υἱός Τζειούκ ζήσας ἔτη κ' ἀπὸ σαγιτταρίον τις εἰς(ς) πόλ(ιν) ΥΜΟΝ*. Βλ. PATOURA-CHATZOPOULOS, *L'oeuvre de reconstitution*, 103.

τον 5ο και 6ο αιώνα αποτυπώνουν προφανώς τις επιδράσεις των Ούννων και Βούλγαρων μισθοφόρων στη βυζαντινή πολεμική τέχνη¹⁵⁶.

Βυζαντινά ευρήματα στον νομαδικό χώρο εγκατάστασης

Παρά τις πληροφορίες για τις κατά καιρούς συγκρούσεις των Βυζαντινών με τους Αλανούς, η πραγματέυση των σχέσεών τους παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αναφορικά με τη σημασία που αυτοί είχαν για το Βυζάντιο, λαμβάνοντας υπόψη και τα αρχαιολογικά τεκμήρια. Μπορούμε επίσης να υποστηρίξουμε ότι το 558 οι Αλανοί απολάμβαναν μία «προνομιακή» σχέση με τους Βυζαντινούς, καθώς, σύμφωνα με τον Μένανδρο Προτήκτωρα, ο ηγεμόνας των Αλανών Σαρώσιος ήταν εκείνος που μεσολάβησε για την αποστολή της πρώτης αβαρικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη¹⁵⁷. Για την εξεταζόμενη περίοδο, τα αρχαιολογικά κατάλοιπα δείχνουν ευρύτητα επαφών με τους Αλανούς και μπορούν να επαναπροσδιορίσουν τη σημασία τους για το Βυζάντιο στον ευαίσθητο χώρο του Καύκασου. Στο σύνολό τους, τα ευρήματα δείχνουν επαφές του Βυζαντίου με τους νομαδικούς λαούς από τα μέσα του 5ου έως τα μέσα του 6ου αιώνα και αντικατοπτρίζουν την προσπάθεια πολιτικής και πολιτισμικής διείσδυσης της Κωνσταντινούπολης σε αυτούς.

Με τους Ούννους που επέστρεψαν στην αρχική τους πατρίδα βόρεια της Μαύρης Θάλασσας συνδέονται κάποια αντικείμενα ιπποσκευής με ένθετα διάχωρα (κυψελωτή διακόσμηση), τα οποία εντοπίστηκαν στο Morskoj Čulek (περιοχή του Τανγκαρόγκ στην Αζοφική) και θεωρούνται ως βυζαντινά. Ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα στον βορειοδυτικό Καύκασο είναι το περιδέραιο που εντοπίστηκε στο Džiginskoe, στην περιοχή του Κρασνοντάρ. Το περιδέραιο φέρει τρία μετάλλια τα οποία στην πρόσθια όψη κοσμούνται με ένθετο όνυχα και στην πίσω όψη με σταυρούς. Ακόμη, η αγράφα του περιδέραιου σχηματίζεται από χρυσό βυζαντινό νόμισμα που φέρει στην πρόσθια όψη τις μορφές του Ιουστίνου και του Ιουστινιανού και στην πίσω όψη έναν άγγελο με σταυρό και σφαίρα¹⁵⁸.

156. Βλ. διεξοδικότερα, ΚΑΡΛΑΡΑΣ, *Άβαροι*, 204-207, 217-222.

157. Βλ. Μένανδρος Προτήκτωρ, *Ιστορία*, απ. 5.1, 48: *Περὶ Ἀβάρων, ὡς πολλὰ περιουστήσαντες ἦγον ἐς Ἀλανοὺς καὶ ἰκέται ἐγένοντο Σαρωσίου τοῦ Ἀλανῶν ἡγουμένου, ὡς ἂν δι' αὐτοῦ γνώριμοι ἔσοιντο Ῥωμαίοις*. W. POHL, *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa, 567-822 n. Chr.*, München 1988, 18, 180. ΚΑΡΛΑΡΑΣ, *Άβαροι*, 37.

158. I. P. ZASESKAJA, *Die Steppen des nördlichen Schwarzmeergebietes während der*

Ως βυζαντινής προέλευσης θεωρούνται επίσης κάποια αμφίστομα ξίφη με επιμήκη λεπίδα που εντοπίστηκαν, μεταξύ άλλων περιοχών της Ευρώπης, στον χώρο του βόρειου Καύκασου και των νοτιορωσικών ή ουκρανικών στεπών (Abrau-Dürso/περιοχή Κρασοντάρ, Lermontovskaya Skala και Mokraya Balka/κοιλάδα του Kislovodsk, Dmitrievka-Vol'naja Voda/περιοχή Ζαπορόγιε, Voshod/περιοχή Σάρατοβ κ.α.) και χρονολογούνται μεταξύ 450 και 550. Η ευρύτερη διάδοση αυτού του τύπου ξίφους, το οποίο φέρει διακόσμηση με την τεχνική του περίκλειστου σιμάτου στον προφυλακτήρα, έχει θεωρηθεί ως δείγμα της επιρροής που ασκούσε η βυζαντινή αυτοκρατορία στον βαρβαρικό κόσμο και συνδέεται ίσως με δώρα διπλωματικών αποστολών¹⁵⁹. Σε μεσογειακή/βυζαντινή προέλευση αποδίδονται επίσης πολυάριθμα διακοσμητικά στοιχεία αυτής της περιόδου στον χώρο διαβίωσης των Αλανών και ανήκουν, όπως και ορισμένα από τα παραπάνω ξίφη στον χώρο μεταξύ της Μαύρης Θάλασσας και του ποταμού Τέρεκ, στον λεγόμενο ορίζοντα *Chirono* (430/450-530/570). Πρόκειται για πόρπες με ορθογώνια πλάκα που φέρουν κλουαζονέ διακόσμηση και ωοειδή κρικό, πόρπες κοσμημένες με σταυρούς ή με αντωπές κεφαλές πτηνών, επενδύσεις ζώνης με κλουαζονέ διακόσμηση, περόνες σε μορφή πτηνών, κρυστάλλινες χάντρες για πολυτελή ενδύματα κ.α. Τα προερχόμενα από τον μεσογειακό χώρο αντικείμενα και οι απομιμήσεις τους στον βόρειο Καύκασο απαντούν ειδικότερα στην περιοχή του Άνω Κουμπάν και της Τσερκεσίας, τα παράλια της Μ. Θάλασσας, τον Μέσο και Κάτω Κουμπάν, την περιοχή του Κισλοβόντσκ (όπου εντοπίστηκε και θησαυρός με νομίσματα του Ιουστινιανού), του Kabardino-Balkaria, την ορεινή Οσσετία και τον Τέρεκ. Η μεγαλύτερη πυκνότητα ευρημάτων παρατηρείται στο Κισλοβόντσκ και στο Kabardino-Balkaria. Σε αυτές τις περιοχές του δυτικού βόρειου Καύκασου ζούσαν οι φίλα προσκείμενοι

Hunnenzeit, στο: *Reitervölker aus dem Osten. Hunnen+Awaren. Katalog der Burgenländische Landesausstellung 1996 (Schloß Halbturn 26. April - 31. Oktober 1996)*, 72, 82.

159. B. ANKE, *Studien zur reiternomadischen Kultur des 4. bis 5. Jahrhunderts* [Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 8], Weissbach 1998, 89-92. M. KAZANSKI - A. MASTYKOVA, Le Caucase du Nord et la région méditerranéenne aux 5e-6e siècles. À propos de la formation de la civilisation aristocratique barbare, *Eurasia Antiqua* 5 (1999), 523-540. M. KAZANSKI, Les épées "orientales" à garde cloisonnée du Ve-VIe siècle, στο: *International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st-5th centuries A. D. Proceedings of the international conference held in 1999 in Aszód and Nyíregyháza*, εκδ. E. ISTVÁNOVITS - V. KULCSÁR (Aszód - Nyíregyháza 2001), 389-418.

στο Βυζάντιο Αλανοί, σε αντίθεση με το ανατολικό τμήμα της οροσειράς, όπου οι ομοεθνείς τους υπηρετούσαν τους Πέρσες και τα σχετικά ευρήματα δείχνουν έντονες σασσανιδικές επιδράσεις¹⁶⁰.

Στον βόρειο Καύκασο έχουν εντοπιστεί ορισμένες σφαιρόσχημες ή δισκοειδείς μεταλλικές κάψουλες “μεσογειακού τύπου” σε γυναικείες ταφές. Τέσσερις από αυτές (Abrau-Dürso και Paschkovskaja στην περιοχή του Κρασνοντάρ, αλανικό κοιμητήριο του Uzun-Kol στην Τσερκεσία, και Kislovodsk) χρονολογούνται μεταξύ 450-550. Επίσης, άλλη μία αργυρή σφαιρόσχημη κάψουλα από το Suuk Su της Κορμαίας (ταφή 56), μαζί με την οποία εντοπίστηκαν και νομίσματα των αυτοκρατόρων Ιουστίνου Α΄ και Ιουστινιανού Α΄ καθώς και ένας σταυρός, χρονολογείται στα μέσα ή το δεύτερο ήμισυ του 6ου αιώνα. Οι παραπάνω κάψουλες φέρονταν ως διακοσμητικά στοιχεία στον λαμό ή το στήθος και εκλαμβάνονται είτε ως χριστιανικά είτε ως μαγικά-αποτροπαϊκά σύμβολα, όπως οι προγενέστερες ρωμαϊκές *bullae*. Στο κοιμητήριο του Abrau-Dürso ορισμένες ταφές θεωρούνται αλανικές και άλλες αποδίδονται στους Ούννους του Καύκασου ενώ τα ευρήματα της Paschkovskaja θεωρούνται αλανικά¹⁶¹.

Συμπεράσματα

Η πραγμάτευση των σχέσεων του Βυζαντίου με τους λαούς της στέπας από το 453 έως το 558 οδηγεί κατ’ αρχήν τον μελετητή στη διάκριση δύο φάσεων, οι οποίες παρουσιάζουν διαφορετικά δεδομένα μεταξύ τους. Ως χρονικό σημείο της διάκρισής τους μπορούμε να προσδιορίσουμε την άνοδο στον θρόνο του Αναστάσιου Α΄ το 491 και να αποτιμήσουμε αυτές τις σχέσεις αφενός για το διάστημα 453-491 και αφετέρου από το 491 έως το 558.

Από τον θάνατο του Αττίλα έως την άνοδο του Αναστάσιου, το Βυζάντιο κατόρθωσε να αποφύγει καταστρεπτικές εισβολές εκμεταλλευόμενο τόσο την αποδυνάμωση και πολυδιάσπαση των Ούννων μετά τη μάχη του Νεντάο, όσο και τις διευθετήσεις, από θέση ισχύος, που πραγματοποίησε ο Μαρκιανός απέναντι σε νομαδικούς (και μη) λαούς, επιτρέποντας την εγκατάσταση νομάδων στα εδάφη της αυτοκρατορίας. Τη νέα κατάσταση πραγμάτων φρόντισε να διατηρήσει ο Λέοντας Α΄ αρνούμενος την

160. KAZANSKI – MASTYKOVA, *Caucase du Nord*, 540-566.

161. T. VIDA, Frühmittelalterliche scheiben- und kugelförmige Amulettkapseln zwischen Kaukasus, Kastilien und Picardie, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 76 (1995), 222-230, 235-236, 257, 266-278.

επαναφορά παλαιότερων προνομίων στους Ούννους αλλά και ο Ζήνωνας, ο οποίος προσέγγισε και τους Βούλγαρους για να τους εντάξει στον βυζαντινό στρατό. Από την άλλη πλευρά, παρά το κοινό ενδιαφέρον για τη φρουρήση των Κάσπιων Πυλών, φαίνεται ότι το Βυζάντιο βρισκόταν σε λιγότερο δυσχερή θέση ως προς αυτό το ζήτημα, καθώς από τις μαρτυρίες των πηγών προκύπτει ότι η περσική πλευρά ήταν εκείνη που ανησυχούσε κυρίως για την ασφαλή φύλαξη των περασμάτων.

Διαφορετική είναι η εικόνα μετά το έτος 491, όταν οι ισχυροποιημένες ηγεμονίες ουννικών και βουλγαρικών λαών επανέλαβαν την επιθετική τους δραστηριότητα στα βυζαντινά εδάφη, τόσο στα Βαλκάνια όσο και στη Μικρά Ασία. Ειδικά στη Βαλκανική, οι βυζαντινές επαρχίες δοκιμάστηκαν έντονα καθώς βόρεια του Δούναβη εμφανίστηκαν και άλλοι λαοί, όπως οι Σλάβοι και οι Άντες. Στην Ανατολή ωστόσο, αν και υπήρξαν νομαδικές επιθέσεις, η συχνή εμπλοκή των Περσών σε συγκρούσεις με τους Ούννους έδινε προσωρινές λύσεις στην πίεση των Σασσανιδών προς τις βυζαντινές επαρχίες. Σε αυτό το πλαίσιο της αυξανόμενης επιθετικής δραστηριότητας των Ούννων και των Βούλγαρων, αλλά και των πάγιων συμφερόντων του Βυζαντίου στον χώρο της Μαύρης Θάλασσας και του Καύκασου, μπορεί να κατανοηθεί η συστηματικότερη προσπάθεια διείσδυσης και επιρροής της Κωνσταντινούπολης στους νομαδικούς λαούς την εποχή του Ιουστίνου και του Ιουστινιανού, είτε μέσω του εκχριστιανισμού είτε μέσω της σύναψης συμμαχιών με καταβολή ετήσιου φόρου. Ταυτόχρονα, η πολιτισμική διείσδυση του Βυζαντίου παρατηρείται και στους Αλανούς, οι οποίοι δεν πραγματοποίησαν αντίστοιχες επιδρομές. Από την άλλη πλευρά, το Βυζάντιο επιχείρησε να αξιοποιήσει τη μαχητική ικανότητα των νομάδων και η αθρόα στρατολόγηση μισθοφόρων είχε ως αποτέλεσμα την ανάδειξη πολλών από αυτούς σε ανώτερα στρατιωτικά αξιώματα αλλά και την ευρεία αποδοχή όπλων και τακτικών που χρησιμοποιούσαν οι λαοί της στέπας. Παρά το γεγονός ότι οι επιθέσεις των Ούννων και των Βούλγαρων δεν εξαλείφθηκαν, ο Ιουστινιανός πέτυχε να δημιουργήσει μία νέα ισορροπία δυνάμεων βόρεια του Καύκασου και της Μαύρης Θάλασσας, η οποία αντικατοπτρίζεται κυρίως στο ιστορικό έργο του Προκόπιου. Η ισορροπία αυτή διατηρήθηκε έως το 558, όταν η έλευση των Αβάρων δημιούργησε νέα δεδομένα σε αυτή την περιοχή και λίγο αργότερα στον Κάτω και Μέσο Δούναβη.

BETWEEN ATILA AND BAJAN.
BYZANTIUM AND THE NOMADS FROM 453 TO 558

The paper highlights the relations of Byzantium with the nomads in the period between the collapse of the Hunnic hegemony in Central Europe and the coming of the Avars to the northern frontiers of the Empire. Taking into account the written testimonies, as well as the archaeological finds, the geographical area of the nomadic settlements, the conflicts and treaties with Byzantium, the role of the nomads in the Byzantine-Persian relations, the nomad mercenaries in the Byzantine army and certain Byzantine finds, as jewellery, swords, pendant capsule or other decorative motifs are considered. These relations are distinguished in two periods, before and after 491. During the first one, the Empire was able to control the activity of the nomads offering them settlement permit on Byzantine soil, while for the second is noted, beside the strong conflicts, the cultural influence of Byzantium through Christianity and, on the other hand, the nomadic influences on the Byzantine army.

